

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

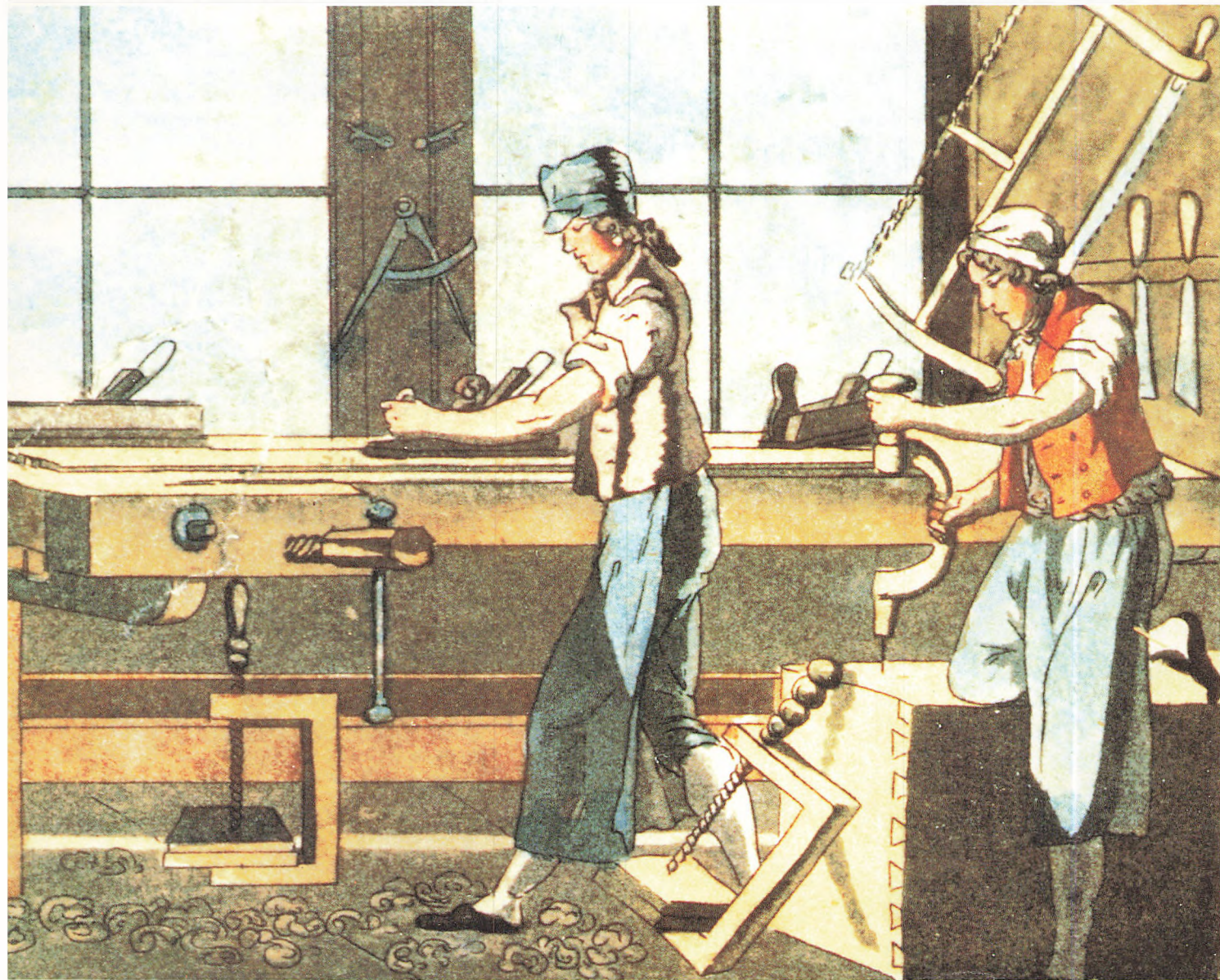
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Siden soxO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR.2, 3. ÅRG. 1986

Indhold

Forsiden:
Snedkerværksted fra begyndelsen af 1800-tallet. Kobberstikker Grosch (i forf.s eje).

Ole Kollerød –
en morder fra 1800-tallet 4
*af Anette Rosenlund og
Jutta Bojsen-Møller*

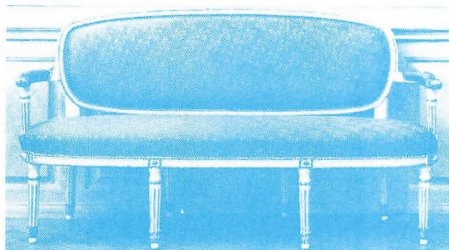

I den sorte skole? 12
af Ning de Conninck-Smith

Kilderne fortæller 20
*Til vælgermøde i Maribo
af Jens Christensen*

Erik Petersen: Fotograf 25
Interview

Historisk billedtema 30
børneopdragelse

Det kongelige møbelmagasin . . . 32
af Anton Jepsen

Jubilæer 40

Udgiver
Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Redaktion
Bent Blüdnikow (bb) (ansv.)
Steen Ousager (smo)
Hans Munk Pedersen (hmp)
Poul Sverrild (psv)

Lay-out
Kristin Wiborg

Tryk
Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev
ISSN: 01-09-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tilf. (01) 12 38 78.
Girokonto: 5 08 62 64.
Kasserer, DHF, Park Boulevarden 52,
8900 Randers.
Abonnementet er løbende
indtil opsigelse.

Pris
Årg. 1986, nr. 1-4: kr. 85,-
Løssalg pr. nummer: kr. 30,-
Udlandsabonnement 1986: kr. 125,-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:
Siden Saxo 1986
Udsendes også af Blindes
Lydforlag,
som lydbånd, der fås
på biblioteket.
Ring evt. (06) 96 63 21

Siden sidst...

Udviklingen af det enevældige Danmark over grundlovs tiden til dannelsen af det moderne Danmark aftegnes i dette nummer af Siden Saxo. Vi ser så at sige glimt af den udvikling, som det danske samfund gennemløb fra 1700-tallet og frem til nutiden.

Det enevældige samfund med dets snævre rammer for aktiviteter, bl.a. begrænset af manglende kongelige privilegier, skildres i møbel-restaurator Anton Jepsens artikel om Det kongelige Møbelmagasin, som trods fødselsvanskeligheder blev et vellykket eksempel på et kongeligt støttet initiativ.

Vi er stadig i den enevældige stat i historien om Ole Kollerød, der blev henrettet for mord i 1800-tallet. Men samfundet er under ændring, reformiveren titter frem og Ole Kollerøds åbenlyse opposition til retsvæsenet antyder, at det gamle system knager i fugerne.

Med Jens Christensens uddrag af bondedagbøger fra 1800-tallets 2. halvdel er vi i det spæde demokrati, hvor den demokratiske proces var ved at formes. Og med forskningsstipendiat Ning de Conninck-Smits artikel om skoler ses et andet eksempel på det moderne samfunds tilblivelse: bygningen

og indretningen af skolerne i det moderne industrielle samfund.

Helt op til nutiden kommer vi med Erik Petersen, der fotograferede til aviserne allerede i 1930'erne, men som stadig er aktiv.

Artiklerne er med til at vise de kolossale ændringer, der er foregået i samfundet de sidste 200 år. Danmark var heller ikke dengang et stivnet eller uvirksomt samfund, men derimod et land med mange indre spændinger. Spændinger der var forudsætningen for en konstruktiv udvikling.

Husk girokortet !

Ole Kollerød

-en morder fra 1800-tallet

Det er uhyre sjældent, at mennesker fra de nederste samfundslag fra tidligere århundreder formulerede sig. De fleste var jo analfabeter, og det er derfor usædvanligt, at en fattig morder fra 1800-tallet skrev sin livshistorie. Om morderen, Ole Kollerød, har cand.phil. Anette Rosenlund og cand.phil. Jutta Bojsen-Møller skrevet følgende artikel.

Anette Rosenlund og Jutta Bojsen-Møller.

I 1840 sad en dødsdømt fange, Ole Pedersen Kollerød i en mørk celle i det berygtede fængsel, Stokhuset på Østervold i København. Stokhusets kaptajn, Abraham Agerholm fattede medlidenhed med den nedbrudte »delikvent« og gav ham bøger, pen og papir, så han kunne adspredde sig i den sidste tid af sit korte liv.

Selvbiografien

Ole Kollerøds dage blev herefter fuldt besat. Han skrev og skrev, om sit liv og sin tid, og det er vores held, at han var en formidabel fortæller, som formåede at formidle sin fortællekunst ned på papiret. Det blev til en omfattende levnedsskildring på op mod 200 tætskrevne folioark, som han gav titlen »Min historie om den ulykkelige skæbning som har fulgt mig siden mit 6. Aar og entil mit 38. Aar som ieg nu er i mens ieg skriver dette.«

På trods af den megen ulykke og lidelse går Ole Kollerøds glæde ved at fortælle om sit liv som en varm strøm gennem erindringerne. Som læser morer man sig sammen med ham, gøtter sig over hans snurrigheder og pudsige påfund.

En bestseller?

Med sit værk ønskede Ole Kollerød at vise sin samtid, at det var de samfundsmæssige forhold (især retssystemet), som var skyld i hans ulykkelige liv. Han var en berygtet forbryder – kendt over det ganske land i slutningen af 1830'erne, og derfor anså han det for en selvfølge, at hans bog ville blive udgivet. I et afskedsbrev til kaptajn Agerholm umiddelbart før sin henrettelse anmodede Ole Kollerød om, at halvdelen af bogens overskud skulle gå til hans kæreste, resten til hans mor og søskende!

Men erindringerne så først offentlighedens lys 138 år efter (udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder). Da vakte de betydelig opmærksomhed i vide kredse, og alle var enige om, at der her var tale om et enestående vidnedsbyrd om underklassens liv i begyndelsen af 1800-tallet.

Oles barndom

Ole Kollerød blev født i 1802 i landsbyen Kollerød (Nordsjælland), som han fik navn efter. Hans far var omvandrende skrædder, og moderen passede familiens husmandssted og de

Ole Pedersen Kollerød tegnet af P. Gemzøe 1837.

mange børn. Som de fleste almuebørn o. 1800 fik Ole Kollerød ingen elementære kundskaber i læsning, skrivning og regning:

Efter 1 års skolegang måtte han som 7-årig arbejde hos sin far; da han var 12 år, blev han tjenestdreng hos en gårdejer, som var drikfældig og sadist. Han behandlede Ole Kollerød hårdt og mishandlede ham ofte. Efter 2 år klagede Ole Kollerød til landsbyens præst, og det resulterede i, at præsten lod ham være tjenestdreng hos sig.

Herefter fulgte nogle gode år, hvor Ole Kollerød bl.a. lærte at læse og skrive lidt af præstedøtrene. Samtidig forelskede han sig i en husmandsdatter, og hun så frem til et liv sammen med ham i fred og idyl i et lille hus på landet.

Men Ole Kollerød havde andre forventninger til livet end at være bondekarl, og derfor drog han til storstaden København for at finde lykken. Han ville uddanne sig til møllersvend og regnede med at få sin egen mølle efter endt læretid.

Lærlingetid i København

Lærlingetiden var barsk. Svendene tyranniserede lærlingene, og den sparsomme fritid blev brugt til at ture rundt på byens talrige danseboder; der var fart over feltet med mange uforpligtende pigebekendtskaber, sanseløs druk og voldsomme slagsmål.

Ole Kollerød blev forelsket i en 16-årig værtshusholderdatter; de var kærestere i et års tid, indtil pigens mor

opdagde, at de elskede sammen på volden. Så blev pigens sendt væk, fordi hun var lovet bort til en midaldrende mand, som var forældrenes kreditor.

Druk

Tabet af kæresten slog Ole Kollerød helt ud, og for at drukne sorgen tilbragte han igen al sin fritid på danseboderne med en flok hel- og halvkriminelle »spradebasser«. Han stiftede også bekendtskab med en marskandiser, der som »tyve-lærer« fik afgørende indflydelse på ham.

Marskandiseren fortalte ham, hvordan han kunne blive rig, og hvor elendige de fattiges vilkår var. Det første, marskandiseren lærte Ole Kollerød, var at stjæle mel til sig; til gengæld blev Ole Kollerød kæreste med hans datter og fik stillet en mølle i udsigt, når han blev udlært. Men marskandiseren døde efter et halvt år, og datteren afbrød forbindelsen med Ole Kollerød.

Det første tyveri

Da Ole Kollerød var blevet møllersvend, fik han arbejde i nærheden af Slagelse, og i forbindelse med en session i sin hjemegn drak han sig fra sans og samling. Denne brandert resulterede bl.a. i, at han stjal noget tøj i den præstegård, hvor han havde tjent. Tyveriet blev opdaget, og Ole Kollerød blev i første omgang idømt livsvarigt fængsel samt pisk på ryggen af bødlen; men han appellerede dommen, og i stedet fik han to års fængsel. Da han blev løsladt, stod han uden skudsmålspapirer, som var forudsætningen for at få arbejde, og hans mor ville ikke længere kendes ved ham.

I de følgende 15 år blev hans tyverier mere omfattende; men det var hele tiden småting som hatte, støvler, veste og jakker, han stjal. Mad stjal han også for at overleve, fordi det var vanskeligt for ham som straffet person at få noget arbejde. Desuden var politiet ustandselig efter ham. Politiet havde stikkere, og for at få fred for »snuseriet« skiftede Ole Kollerød hele tiden bopæl.

Et liv som tyv

Men forgæves: han vandrede ud og ind af fængslerne med et stadig længere synderegister og stadig hårdere straffe. Samtidig blev han ekspert i at bryde ud af selv det bedst bevogtede fængsel, og når han var på flugt, måtte han stjæle for at overleve.

Blandt de andre fanger – og i Københavns underverden – vandt han et vist ry for sit mod og sin ukuelighed, for han var end ikke bange for at tale sin sag i retten og skælde dommeren ud, hvis han følte sig uretfærdigt behandlet.

Ind imellem fængselsopholdene forsøgte Ole Kollerød flere gange at realisere drømmen om at være familieforsørger med et stabilt arbejde. I 1835 så det ud til at skulle lykkes: Han flyttede sammen med en kokkepige, Sidse Marie, og fik et barn med hende. Men efter et års tid måtte familien opløses, fordi Ole Kollerød ikke kunne få noget arbejde.

Mordet

I 1837 planlagde Ole Kollerød sammen med 2 andre et større tyveri fra Nymølles papirkusk, Lars Pedersen, som skulle have mange penge liggende på sit kammer.

Kaptajn Abraham Agerholm (1790-1865), Stolehusets kommandant til hvem Ole Kollerød dedicerede sit manuskript.

En tidligere vægter på Nymølle, Ole Hansen, og dennes ven, Peter Chr. Knudsen var initiativtagere, og de ville gerne have Ole Kollerød med, fordi han var kendt for sin frygtløshed.

Tyveriet foregik den 11. juni om natten; men det forløb imidlertid ikke som planlagt: Ole Hansen havde fremstillet papirkusken som en gammel svag mand, som de sagtens kunne overmande. Men det viste sig, at han var ung og stærk, og han satte sig omgående til modværge over for Ole Hansen, der var den første, som krøb ind af hans vindue.

Imens flygtede Knudsen i panik, og Ole Kollerød skar i tumulterne halsen

over på papirkusken af frygt for at blive opdaget og tilbageholdt.

Tilfangetagelsen

Ole Kollerød og de to andre blev hurtigt fanget; Ole Kollerød nægtede igennem et halvt år at have noget med mordet at gøre og fastholdt sin opfundne version af forløbet. Han fik ofte prygl, både fordi han ikke ville bekende, og fordi han skældte dommeren ud og tog sine lænker af.

Først da dommeren antydede, at han havde fået fat i noget tyvegods som Ole Kollerød havde stjålet, begyndte han at spekulere på at bekende, for hvis han blev dømt for endnu et tyveri, ville han få livsvarigt fængsel. Da han hellere ville have hovedet hugget af end være livsfange, bekendte han omkring nytår 1838 mordet på Lars Pedersen og trævlede samtidig en stor del af Københavns underverden op ved at angive en masse andre.

Han bekendte i øvrigt kun på den betingelse, at han ville blive overflyttet til det mindre godt bevogtede: Blåtårn – i håb om at kunne undslippe. Han blev overflyttet og flygtede på de bare strømpe sokker 22. februar, og de følgende dage flakkede han om i Gribskov, men tilsluttede sig så en tyvebande, som hurtigt angav ham til politiet for at få den udlovede dusør. Så blev han sat i Stokhuset under kaptajn Agerholms varetægt.

Ny sag

Der blev nedsat en kommissionsdomstol, som skulle tage sig af hans omfattende sag, og to år efter, den 17. november 1840, blev han halshugget

på Amager Fælled. Folk strømmede til fra nær og fjern, og da det havde regnet frygteligt i dagene forinden, var vejene ét pløre og ælte; folk væltede rundt imellem hinanden og blev indsmurt i mudder fra top til tå.

»Havde det bare været Ole Kollerød, der havde inviteret til at se en saadan Execution, saa kunde man tro, at han med Villie havde indbudet Folk, for at se, hvor mange der creperede i Pølene;« skriver et øjenvidne i en reportage i bladet *Raketten med Stjerner*.

Ole Kollerøds anklager

Et altdominerende træk i levnedsskildringen er Ole Kollerøds kritik af samtidens retssystem og af de personer, der forvaltede systemet. Politi og dommere anklages for at være uduelige, bestikkelige og for kun at mele deres egen og magthavernes kage:

»Men det gik den opmærksomme domre dengang som det gaar med den dovne daglønner som heller vil sove og suld ensom at arbeide og vere mæt saaledes gik det med Justitsraad Friedrichsen der heller Vilde legge i sin sofae og ryge paa sin pibe ensom at undersøge sagen.«

Fængslerne fremstår som de rene tyveskoler. Arbejdet dér skildres som usundt og farligt. Maden er dårlig, og der er aldrig nok af den. Grove forbrydere og småkriminelle lever tæt sammen, ofte må de endog sove flere sammen i samme seng. Det giver anledning til forskellige former for promiskuitet og alskens utøj.

Fængselsforhold

Forbryderen og fangen skildres af Ole

Sidse Marie Christiansdatter (f. 1806), tegnet af Gemzøe 1837. Sidse Marie var Ole Kollerøds kæreste.

Kollerød som en person uden rettighe-der, der mishandles og nedværdiges på det grusommeste. Der er utallige eksempler på, hvordan både han og andre fanger bliver sparket, pisket og slået af både politi og dommere.

Et ophold i fængslet for en ringe forseelse betød ifølge Ole Kollerød, at man for tid og evighed var stemplet som forbryder. Det var ingen muligheder for efter udstået straf at skabe sig et liv uden kriminalitet. I levnedsskildringen beretter han om utallige forsøg på at leve et anstændigt liv med arbejde og familie. Men han blev hver gang indhentet af sin kriminelle fortid.

Rets- og fængselsforhold

De fleste af de forhold, vi ser beskrevet hos Ole Kollerød, virker fremmede på en nutidig læser. Det gælder de kaotiske fængselsforhold, de urimelige hårde straffe.

Ole Kollerød blev idømt livsvarigt fængsel for sit første tyveri. Det lyder forbløffede, når man tager i betragtning, at han kun havde stjålet en smule stof til sin svendeklædning. Dommen blev appelleret og ændret til 2 års forbedringshus.

Forklaringen på, at det var muligt at idømme så alvorlige straffe for noget, der idag må anses for smårapserier, skal søges i samtiden. Landet var i økonomisk og politisk krise; antallet af fattige voksede, og der var i Københavns underklasse en udstrakt, organiseret kriminalitet og et meget stort antal tyverier. De fattige stjal tøj og mad for at overleve, og staten forsøgte altså at komme tyverierne til livs gennem meget hårde straffe.

Beskrivelsen af politi og dommere virker også sine steder overdrevet, utrolig. Ved første øjekast forledes man til at tro, at den nådesløse kritik skyldes Kollerøds fortvivlelse og vrede over sin egen kranke skæbne. Men hans beskrivelser stemmer på mange punkter med den kritik som netop i 1830'erne blev rejst af reformfolk indenfor systemet.

Nye tider

Ole Kollerød levede i en overgangstid mellem det enevældige samfund og den moderne industrialisme med et gryende demokrati; og det prægede også retssystemet. Der introduceredes nye ideer om både straffemetoder

og hensigten med straffen.

Afstraffelsen af en forbryder bar tidligere præg af øvrighedens hævn. Straffen var en gengældelse for den forbrydelse, han havde begået. Kroppen var den vigtigste genstand for afstraffelsen. Derfor anvendte man også først og fremmest lemlæstende, pinefulde straffe og dødsstraf.

Til alle disse straffe var knyttet of-fentlighed. Man kunne f.eks. blive

Ole Kollerøds tegning af mordscenen. Hans kommentar hertil er: »See her, kierre læser, kand Di see den skændig hanling, som der blev forøvede af de to nederdrægtige umensker, som saa skændig myrder et uskyldig menskee, som aldrig havde fornerme mig saa meget som med et oer in gang. Nej,

det havde hand aldrig gjort ved mig; og dog skulde jeg saa uforskamme be-røve ham sit liv fra, som di andre tog skurk saa lomsk fik mig besnære tel. Men Gud tilgive mig min stoere syn og di andre to med, - det beder ieg af mit hiert.«

gaaer sig an
Jeg har gaaet tilskuer og har set det skændige som du siger og
den fangeren som er for mig som er gaaet og Millem er
gaaet for mig som har deltaget for det som har gaaet for mig
for det som har gaaet for mig som har gaaet for mig som har
af det som har gaaet for mig som har gaaet for mig som har
mange som altid har gaaet for mig som har gaaet for mig
som har gaaet for mig som har gaaet for mig som har gaaet
for mig som har gaaet for mig som har gaaet for mig som har
længere til mig som har gaaet for mig som har gaaet for mig
og har gaaet for mig som har gaaet for mig som har gaaet
for mig som har gaaet for mig som har gaaet for mig som har
Ole Kollerød

dømt til piskning ved kagen, en træpæl, der som oftest stod på byens torv (kagstrygning). Henrettelserne foregik som store offentlige skuer, hvor folket fulgte den endelige tilintetgørelse af forbryderens krop. Henrettelsen fulgtes ofte af, at forbryderen blev lagt på hjul og fik hovedet sat på stage.

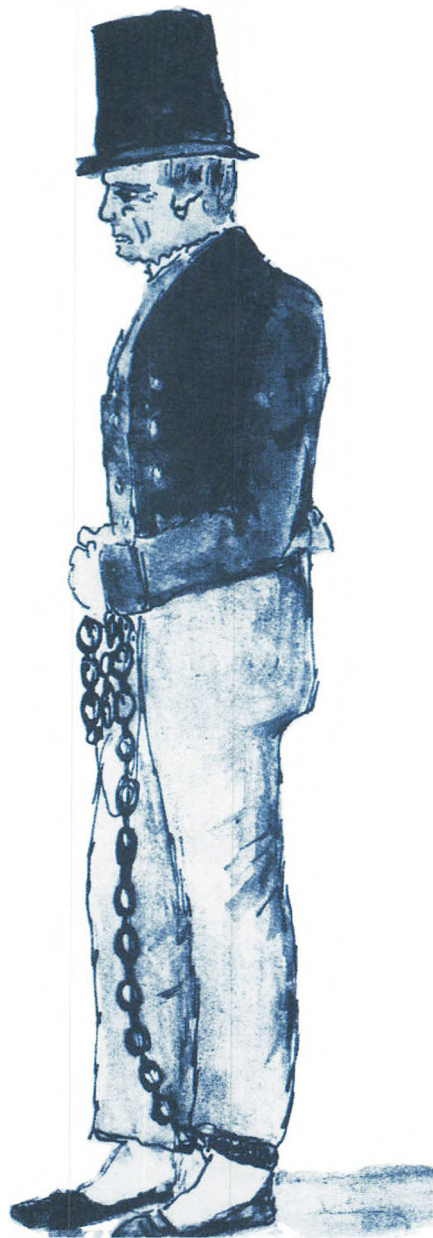
Samfundsdebat

De revolutionære strømninger rundt om i Europa gav også anledning til debat af samfundsspørgsmål og heriblandt retssystemet herhjemme. Der kom love, som skulle ændre på forholdene. I den Store Tyveriforordning af 1789 blev der indført visse ændringer. Skæret af gengældelse forsvandt. Straffen skulle stadig have en vis afskrækkende effekt, men tillige en forbedrende indvirkning på forbryderen. Sjælen overtog pladsen som det, der skulle påvirkes ved straffen.

Derfor blev straffemetoderne lavet om også. De fysiske, lemlæstende straffe nedtrappedes, mens anbringelse i tugt- og forbedringshuse blev den foretrukne straf. Som det ligger i betegnelsen »forbedringshus« skulle straffen føre til, at fangen forbedrede sig, kom på andre tanker og igen blev en lovlydig borger. Men det krævede fængsler af en helt ny type.

»Overflødige« samfundsmedlemmer

Fra middelalderen havde fængslerne været opsamlingssteder for »overflødige« samfundsmedlemmer som tiggere, syge, gamle, forbrydere m.m. En ny fængselstype dukkede op i Nordamerika i slutningen af 1700-tallet, hvor

Ole Kollerød i lenker. En anonym samtidig kunstner har tegnet dette billede af Ole Kollerød i lenker. Det Kongelig bibliotek.

disciplin, en nøje fastlagt arbejdsdag, isolation, askese, renlighed og konstant overvågning skulle føre til en forandring af fangens lastefulde sjæl.

Det var denne fængselstype, de progressive, borgerlige jurister så som et positivt alternativ til de ragnarokagtige tilstande, der herskede i fængslerne på Ole Kollerøds tid.

Oprører og samfundsrevser

Ole Kollerød fremstiller nok sig selv som offer for samfundets og retsvæsenets forfølgelse. Ofte beskrives politisk og dommere som frygtelige djævle, der konstant lurer på deres bytte. Men han er ikke noget tamt, blidt offer.

Han når tværtimod meget vidt omkring i sin revselse af tidens retsvæsen, der hænges ud som overklassens og de riges forlængede arm. Dommeren dømmes til de riges fordel. Selvom de stjæler for at berige sig og bedrager kongen og hele landet, slipper de ustraffet. De fattige derimod bliver idømt hårde straffe for småtyverier, der kun har til formål at sikre de fattige midler til simpel overlevelse.

Robin Hood

I overensstemmelse hermed forsømmer Ole Kollerød ingen lejlighed til at fremhæve, hvordan han altid selv kun har stjålet af nød og på Robin Hood-agtig vis altid kun har stjålet fra de rige og aldrig fra de fattige.

I hele sit lange værk fremstiller Ole Kollerød sig selv som en oprørsk person, der ikke finder sig i noget, og som på trods af den mest nedværdigende medfart gør ophævelser og protesterer.

Han indleder et utal af sultestrejker

mod den elendige mad, der serveres i fængslerne. Han bliver en mester til at slippe ud af fængslerne, og selv de mest sindrige håndjern lykkes det ham at dirke op. Han kræver selv i fængslet sin ret til at få stillet sine kødelige lyster. Mange gange ytrer han i retsalene sin utilfredshed med den behandling, han får, og er på intet tidspunkt bange for at tale dommerne imod og forholde dem sine sparsomme rettigheder.

Han er utilpasset, nægter at lade sig kue, og bevarer en fantastisk værdighed på trods af det ydmygende liv, han har levet.

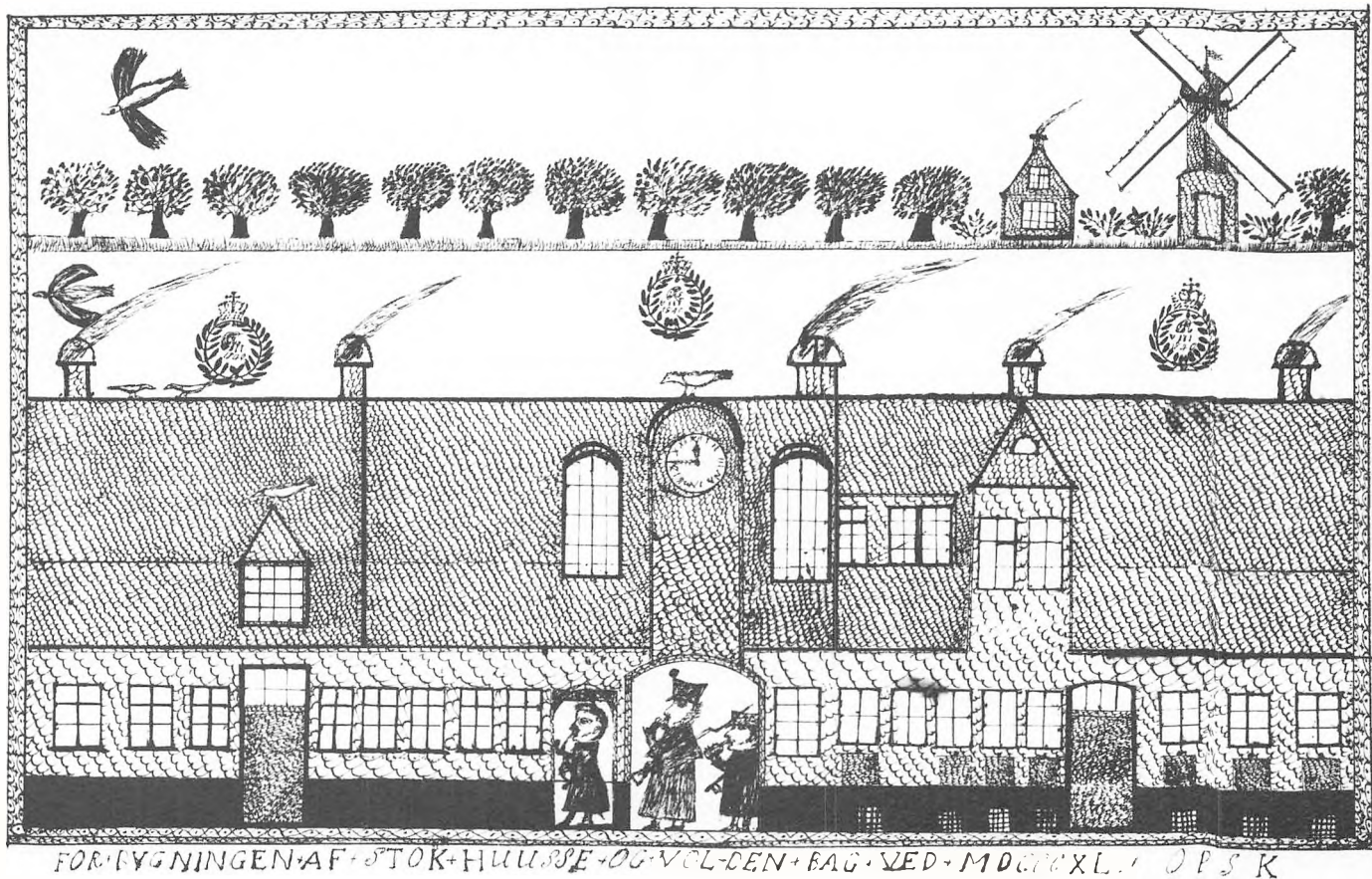
Samfundets syn på Ole Kollerød

Kollerød var en kendt skikkelse både blandt jurister, i pressen og i folket.

Som tidligere omtalt var 1830'erne og 1840'erne en reformperiode både i udlandet og herhjemme. Fængselsforholdene, de vilkårlige strafudmålinger, embedsstandens uduelighed blev diskuteret livligt. Og der var interesse om Ole Kollerøds sag.

Generalkrigskommissær J.V. Neergaard fulgte i 1838 mordsagen og udgav samme år bogen: »Morderne Ole

Stokhuset og volden bagved, tegning af Ole Kollerød. Ole Kollerøds levnedsskildring er forsynet med 21 tegninger. Tegningen af Stokhuset er en af dem. Alle tegningerne har et naivistisk præg og har alle det naivistiske maleris karakteristika: Detaljerigdom, mangel på overordnet kompositionsprincip, perspektiv i tegningen bliver til ved at billedelementerne placeres ovenover hinanden. Der er mange ligheder mellem Kollerøds måde at skrive på og hans tegninger.

P. Kollerøds, Ole Hansens, P.C. Knudsens og flere Andre Forbryderes Criminalsag«. Heri bliver Ole Kollerød ganske vist hængt ud som en blodtørstig forbryder, hvis farlighed understreges af hans overordentlig gode begavelse, blændende hukommelse, usædvanlige veltalenhed og respektløse optræden over for myndighederne.

Men bogen er på samme tid en sønderlemmende kritik af fængselsforholdene i København, en kritik, der på alle punkter stemmer overens med Ole Kollerøds.

I tidens boulevardpresse, skillingsviserne, var Kollerødsagen yndet stof. Her koncentrerede man sig om den blodige mordsag og fremstillede Kollerød som et grumt, vildt blodsugende udyr. En opfattelse Kollerød skarpt imødegår i angreb på skillingsviserproducenterne i levnedbeskrivelsen.

Folkehelt?

Blandt folket levede han videre i mundheld og småanedkdoter, der altid betoner de oprørske sider og ukueligheden hos ham. Det er som regel små humoristiske historier, som f.eks. en historie, der verserede, mens Ole Kollerød ventede på at blive halshugget.

Ifølge denne historie skulle Kollerød en dag have slået sin præst og sjælesørger pastor Visby ned (Visby var en af de få personer, Kollerød havde tillid til og betragtede som en ven). Han skulle have iført sig præstekjolen, og var derefter stukket af fra fængslet.

Historien afslører folkets tilfredshed og gøtten sig over, at Ole Kollerød tillod sig at drive gæk med offentlige myndigheder og instanser, som de vel ofte selv følte sig kuert og klemt af

uden at turde give åbent udtryk for deres protest.

Nutidige forhold

På Ole Kollerøds tid var det de fattige i samfundet, der befolkede fængslerne.

Samtidens reformfolk brugte Ole Kollerød som eksempel på, at fængslerne var for dårlige, og at de primært fungerede som »tyveskoler«.

Siden da har vi bygget mange gode fængsler, hvor de indsatte (som de jo hedder i dag) kan lære at leve et roligt, regelmæssigt liv med fast arbejdstid og TV på værelset, når man slapper af om aftenen. Men spørgsmålet lurer alligevel: er vi kommet meget længere?

Ganske vist findes der ikke tortur, og ingen sulter i den danske velfærdsstat; men fængslerne rekrutterer stadigvæk sine beboere fra de laveste sociale lag,

Et slot tegnet af Ole Kollerød. Under billedet står der: »Een hellig festning tel frue Agerholm. Men naadige frue maae undskyldte mig, at det ikke er saa got, som det skulde være.« Der findes flere varianter af denne tegning af en lykkelig familie i smukke omgivelser på et drømmeslot. Disse tegninger kan ses som udtryk for Ole Kollerøds drøm om en tryk familielykke.

og 80 % af de indsatte kommer igen og igen og igen ...

Kilder

Jutta Boysen-Møller og Anette Rosenlund: »Ole Kollerød – en forbryders liv og meninger« (1980).
 Hans Ellekilde: »Mordet i Nymølle«. Artikel i Søllerød Bogen (1959).
 Gyldendals litteraturhistorie bind 5 (1984).
 Martin Zerlang m.fl. »En selvskreven historie« (1982).

I den sorte skole?

Fortidens skole var sort, er der mange, der hævder. Men mørk var den ikke i alle tilfælde. Faktisk gjorde man i forrige århundredes skolebyggeri særlig meget ud af, at børnene kunne blive undervist i lyse lokaler, at der kunne luftes grundigt ud mm. Det var desuden solidt byggeri: mange af skolerne eksisterer jo den dag i dag.

Forskningsstipendiat Ning de Coninck-Smith beskriver, hvorledes skolehygiejniske ideer vandt indpas ved skolebyggeriet i anden halvdel af 1800-tallet i København, og hvad det i det hele taget var for tanker, der lå bag skolebygningernes udformning.

Ning de Coninck-Smith.

Mellem 1870 og 1902 blev der i København nyopført 25 kommuneskoler på Christianshavn, i voldkvartererne og på »broerne«. Midt i 80'erne og igen midt i 90'erne havde tegningerne knapt nok forladt arkitekternes tegnestuer, førend en ny skole igen var på tegnebrættet.

Skolerne blev tegnet af nogle af datidens mest kendte »arkitektnavne«, f.eks. Hans J. Holm – der har tegnet Universitetsbiblioteket i København og det Kongelige Bibliotek – og som alene tegnede 10 skoler. Desuden af stadsarkitekten L.N. Fenger, der tegnede 8 og af A. Clemmensen, een af datidens eksperter i villabyggeri, som tegnede 2.

Valget af så kendte navne vidner om, at man på Københavns Rådhus har fundet skolebyggeriet så vigtigt, at det ikke kunne overlades til tilfældige bygmestre.

På trods af at det faktisk drejede sig om nyopførelse af et stort antal offentlige bygninger og på trods af, at man i løbet af årene gjorde sig mange overvejelser over, hvordan det mest hensigtsmæssige skolebyggeri burde se ud, er disse bygninger stort set blevet overset af arkitekturhistorien. Begrundelsen herfor har været, at de ofte i ren arkitektonisk forstand er en svag afglans af de utallige andre monumentale offentlige og private bygninger, der blev opført i de europæiske storbyer i disse år.

Inden for de sidste par år har såvel kunst- som skolehistorikere gravet de gamle skolers historie frem af mølposen bl.a. med ønsket om at belyse børns liv og oplevelser i ældre tider. Kendskab til de fysiske rammer i skolerne kan nemlig dels fortælle os noget om »livet indenfor murene« og dels supplere vores opfattelse af den københavnske skolepolitik i perioden, hvis vi analyserer dem for at få at vide, hvorfor man indrettede skolerne, som man gjorde?

En »Sværmm« af børn

Det store pres på det kommunale skolevæsen i sidste fjerdedel af det 19. århundrede skyldtes først og fremmest et hastigt stigende antal skolepligtige børn som følge af indvandringen til København. Allerede før 1870 klagede skolekommissionen på Nørrebro over, at skolerne i Nørre Allé og på Skt. Hans Torv var fyldte til randen, og at man måtte leje lokaler i nærheden. Den københavnske skoledirektion og direktøren for skolevæsenet opstillede mange forskellige prognoser for børnetallets vækst, der især i 1880'erne konstant blev væltet omkuld. Fra 27.500 registrerede skolesøgende børn i 1875 steg antallet til 31.000 i 1880; i 10-året 1880-90 til ca. 44.700 for derefter at falde lidt i løbet af de næste 10 år til 43.100 i år 1900.

I 1886 regnede man med, at forud-

sætningen for nogenlunde at holde trit med udviklingen ville være, at der blev bygget en ny skole hvert år. Og alligevel ville der være ca. 1900 børn uden skoleplads i 1890.

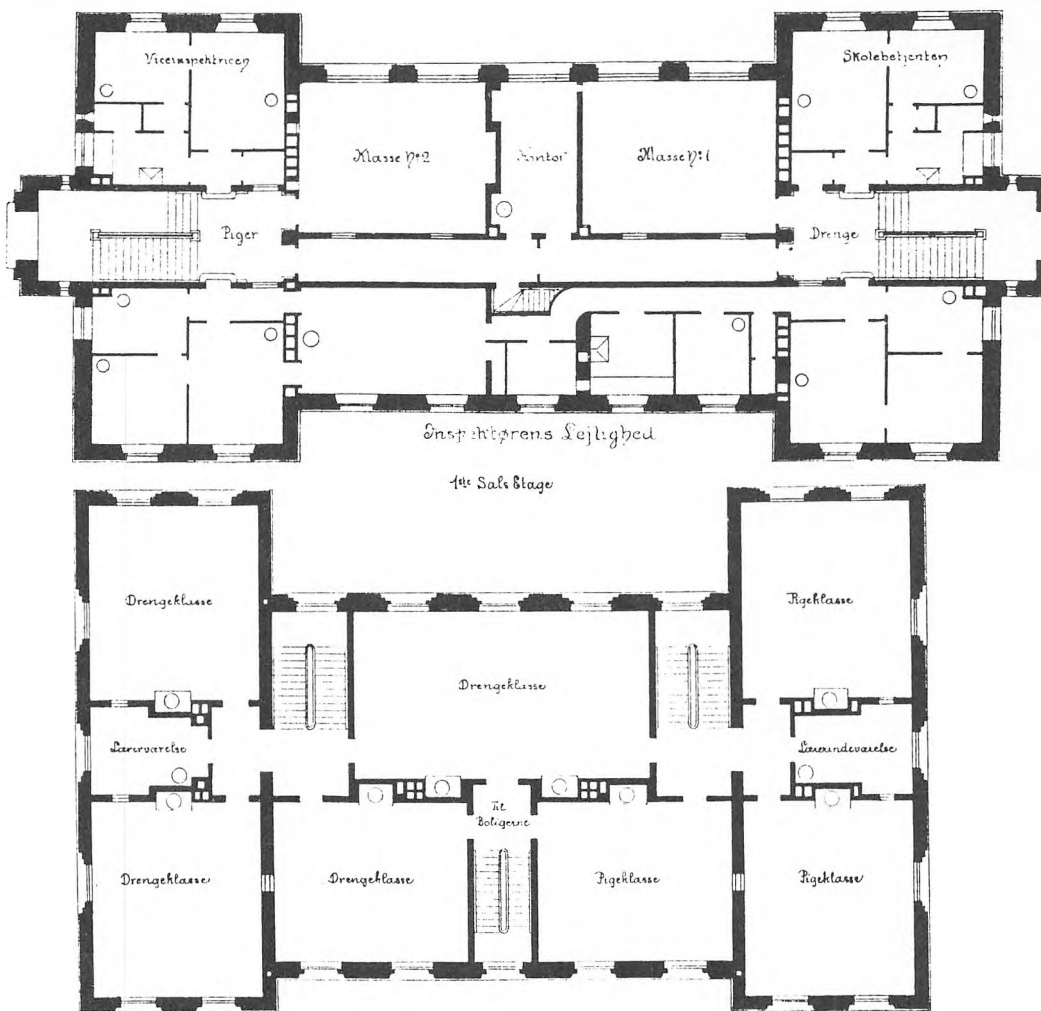
Den gradvise nedlæggelse af fattigskolerne i København fra 1871 samt den politiske beslutning fra 1876 om at udvide skolegangen både i betalings- og friskoler og sænke klassekvotienterne, betød at der blev skabt yderligere behov for klasselokaler.

Alvor og storhed

Skolernes placering afspejlede nogenlunde befolkningsudviklingen i København, efter at demarkationslinien var blevet ophævet i 1852. Først forsynedes voldkvarteret, Christianshavn, det indre og ydre (nu mellemste) Nørrebro; dernæst Vesterbro, Østerbro, yderste Nørrebro, ydre Vesterbro, ydre Østerbro og Christianshavn. Byen blev inddelt i skoledistrikter og skolerne blev lagt så centralt i distriktet som muligt, for som Skoledirektionen påpegede i 1876:

»Den forholdsvis lange Skolevej giver Anledning til Forsømmelser, og man kan heller ikke nægte, at det især om Vinteren er strengt nok for de smaa at gaa den lange Vei med daarligt Fodtøj og i det hele taget slette og tarvelige Klæder ... Det er tillige en Erfaring at de værste Skulkere findes blandt Børnene ude på Vesterbro ...«

En anden og lige så væsentlig forklaring på skolernes beliggenhed var, at skolen – i forening med kirken – skulle være med til at sætte kommunens – og civilisationens stempel – på de nye kvarterer. Og dette stillede bestemte arkitektoniske krav til bygningerne. Eller som det blev formuleret af

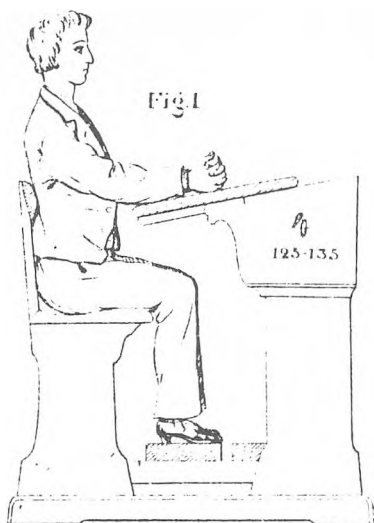
et medlem af Borgerrepræsentationen i 1897:

»I Bydele, hvor Kommuneskolen er den eneste monumentale Bygning, har det baade for Befolkningen i Kvarteret og for Børnene saavel som med Hensyn til Byens Udseende i det Hele ikke ringe Betydning, at Skolebygningen har en vis arkitektonisk Skønhed ...«

1870'ernes, 80'ernes og 90'ernes skolebygningers udseende hvilede på krav formuleret så tidligt som i

Eksempler på planer af de københavnske skolers indretning. Læg mærke til placeringen af inspektørkontoret og lærerværelserne.

Anordning om det københavnske Skolevæsen fra 1844. Heri hed det, at skolerne i deres udformning skulle »indgyde Eleverne Respekt og stemme Sindene til Lydighed og Underdanighed.« I 1851 udskrev kommunen en

Den korrekte og den forkerte arbejdsstilling, fra H. Østergaard: Om Skoleborde, Kbh. 1880.

Københavns Kommunes skolestandardinventar indtil slutningen af det 19. århundrede. Læg mærke til at der er god plads mellem bæk og bord, så eleven hurtigt kunne rejse sig og at åbningen på bordenes forside gør det muligt for læreren at se, hvad der foregår under bordpladen. (Beretning om det københavnskes Borger- og Almueskolevæsens Tilstand for Året 1879).

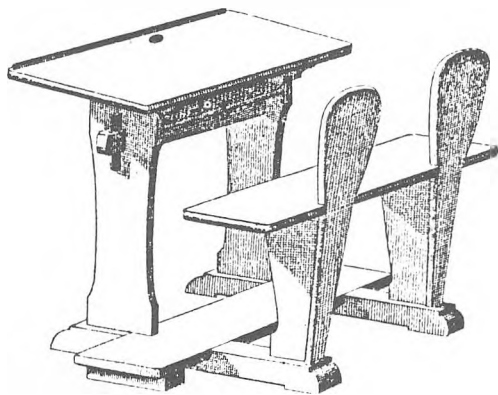

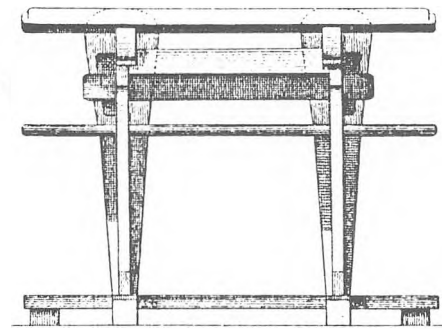
Fig. 2

arkitektkonkurrence om den senere Vestre Betalingsskole, og vinderprojektet blev foretrukket, bl.a. fordi det var lykkedes for arkitekten at give bygningen karakter af »Alvor og Storhed«.

Luksusskoler?

Igennem hele perioden diskuterede man, hvordan der kunne opnås en rimelig balance mellem disse principper og så hensynet til, at byggeriet ikke blev al for bekosteligt. Således udtalte arkitekt A. Clemmensen ved et møde i

den Tekniske Forening i 1887 følgende:

»Lige saa urimeligt det vilde være til Skoler at opføre Pragtbygninger, eller, endnu værre, overlæsse dem med uægte Godtkjøbsstads, saaledes som det desværre er Tilfældet med de til Udlejning bestemte Kasserner, hvorved Byggespekulanter have opfyldt det ny Kjøbenhavn, lige saa urigtigt forekommer det mig ved utidig Spar-somhed eller overdreven Ængstelighed at give Skolebygningerne et fattigt og kedeligt Udseende. En solid og omhyggelig Udførelse, gode Materialer, smukke Forhold og en diskret Anvendelse af Farver tror jeg har en stor opdragende Indflydelse, og ved at Børnene faa Respekt for Bygningen, de opholde sig i, ledes de naturlig til Orden og Renlighed.«

Især i 1890'ernes spareår tippede vægten til fordel for de økonomiske hensyn, og 1890'ernes skolebygninger er der i flere tilfælde dubletter og generelt et mere spartansk udstyr end tidligere.

Indtil århundredeskiftet blev alle skolerne bygget i den historisk klassicistiske stil, med inspiration fra italienske middelalder-paladser. Renaissance symboliserede dyd og visdom, og disse værdier skulle gennem børnene bibringes de lavere dele af den københavnske befolkning. Omkring århundredeskiftet forlod man gradvis denne byggestil til fordel for en mere »ægte dansk« arkitektur.

Cigarkasser

Skolerne opførtes som store I-formede, firkantede eller rektangulære bygninger – af kritikerne kaldet cigarkasser eller kaserner. Selvom man i Borgerre-

præsentationen pålagde Magistraten ikke at bygge højere end i fire etager plus høj kælder og helst holde skolerne nede på tre etager, så fyldte skolerne godt i landskabet. Ingen kunne være i tvivl om, at her lå en offentlig bygning, og at skolegang ikke sådan var til at komme uden om.

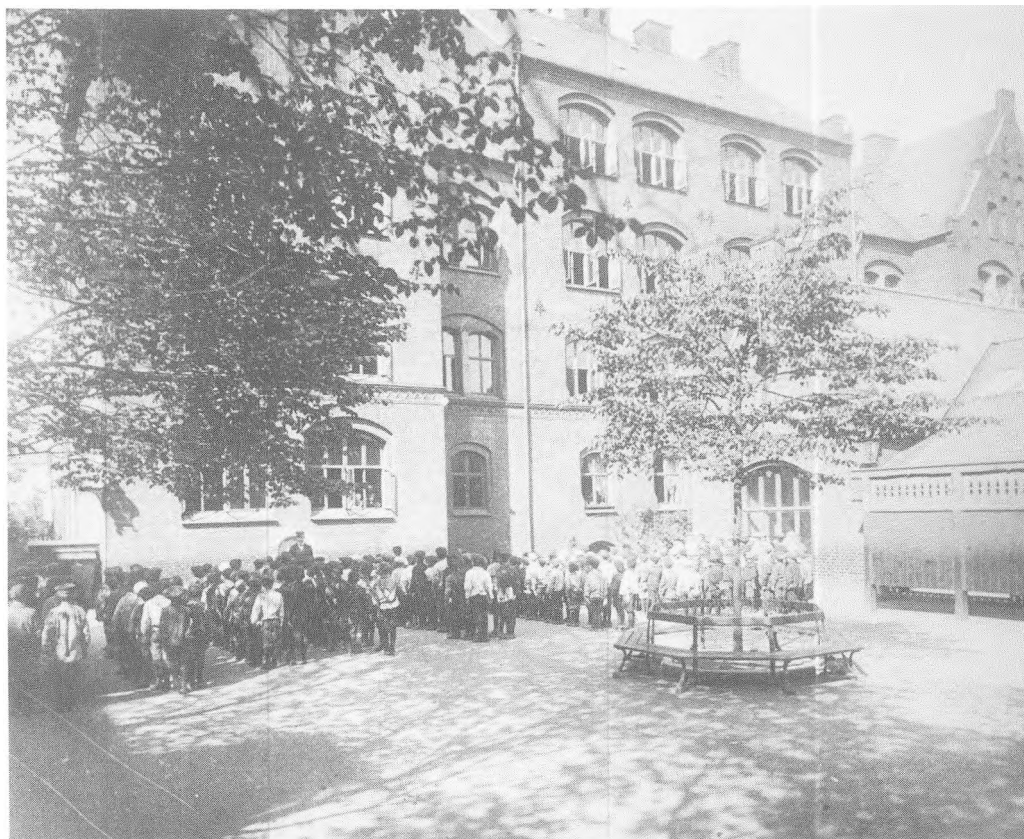
Pudsigt er det at tænke sig, at man rundt om Prinsesse Charlottesgade Skole, der lå på ydre Nørrebro på kanten af fælledeerne, i 1875 så sig nødsaget til at plante et 5 m bredt læbælte af grantræer, så at skolen i klart vejr kunne ses fra Strandvejen.

De store vinduespartier (Kapelvejens skole blev f.eks. kaldt for Glaspalæet) og den frie beliggenhed afspejlede to af tidens vigtigste krav til skolebyggeri, nemlig kravet om lyse lokaler og masser af frisk luft. Disse ideelle krav måtte dog indimellem tilsidesættes, når de økonomiske fordringer krævede det. Skolerne skulle helst placeres på grunde, som kommunen ejede i forvejen, eller som af en eller anden grund var billigt til salg.

Kommunen ejede således stykket bag Assistens Kirkegård fra Kapelvej til Jagtvejen. På dette stykke byggedes mellem 1876 og 1902 fire skoler, efter at man ved stadslægens og stadsingeniørens mellemkomst havde fået manet alle bekymringer i jorden m.h.t. »uddunstningerne« fra den gamle kirkegårdsjord.

Børn og moral

Skolernes størrelse og indretning ændredes gradvist i løbet af perioden, dels fordi antallet af børn pr. skole steg, og dels fordi kravene i pædagogisk og skolehygiejnisk henseende ændredes sig.

Drengene stiller op to og to en sommerdag i gården til Sjællandsgade Skole. Bemærk de åbne vinduer. Der

skulle luftes ud i frikvarteret. (Danmarks Pædagogiske Biblioteks billedarkiv).

De tidlige skoler var ret små (14-18 klasseværelser) med et enkelt faglokale, nemlig gymnastiklokalet, der af hensyn til støj blev adskilt fra selve skolebygningen. I slutningen af 90'erne byggedes skoler med op til 25 klasseværelser plus to tegnelokaler oppe under loftet. Endvidere blev de første skolekøkkener indrettet i 1894; de første sløjdelokaler i 1895 og de første auditorier til naturhistorie og naturlære i 1902.

Borgerrepræsentationen ønskede, at 25 klasser skulle være det maksimale antal klasser pr. skole af hensyn til kontrol og tilsyn med børnene. En skole med 25 klasser betød reelt 50 klasser med 36 elever i hver pr. dag, dvs. ca. 1800, da børnene kun gik i skole den halve dag.

Tidens moral – i al fald i København – fordrede total adskillelse af drenge og piger, og gennem skolen og skolegården gik et lodret snit, der delte sko-

Håndarbejdstime på Hans Tavsgade skole. Bag ruden i døren ind til klassen ses inspektøren. Og det var ikke kun p.g.a. fotografens tilstedeværelse, at han kiggede ind. I Instruksen for skoleinspektørerne fra 1858, som også var gældende på den anden side af århundredeskiftet stod der bl.a. »Inspektøren ... maa ogsaa nøjagtig føre Tilsyn med, at Lærere og Lærerinder

røgte deres Gjerning med Flid og Nøjagtighed, punktlig besøge deres Timer og kun benytte disse til det, hvortil de skulle benyttes og i det hele taget paa en med Undervisningens Øjemed stemmende Maade, til hvilken Ende han til enhver Tid har Adgang til alle Klasser ...« (Københavns Bymuseums billedsamling).

len i en drenge- og en pigeafdeling.

Udover disse pædagogisk-faglige krav skulle byggeriet også honorere datidens krav i skolehygiejnisk retning. Den skolehygiejniske bevægelse kom fra Tyskland – især Berlin – og beskæftigede sig med børnenes fysiske

og moralske sundhed. Læger, ingeniører og arkitekter foretog både i Tyskland og Danmark videnskabelige undersøgelser af børnenes sygelighed og af lys-, varme-, luft-, og inventarforholdene i skolerne. Herved kunne de påvise en sammenhæng mellem

børnenes sygdomsbillede og forholdene i skolerne. De opstillede herefter nye krav til lysforhold, luftfornyelse, opvarmning, inventar og renlighed.

Den skolehygiejniske bevægelse satte sine første spor i dansk skolelovgivning i 1856 med en lov om skolebyggeriet på landet. Men som Skolehygiejnekommissionen kunne konstatere i 1886, så lod forholdene på landet forsat meget tilbage at ønske i skolehygiejnisk henseende. Skolerne i København betegnedes derimod af kommissionen som mønsterskoler i næsten enhver henseende.

Skolehygiejne

I overensstemmelse med de nyeste krav til skolehygiejnen blev de københavnske kommuneskoler udstyret med sindrige opvarmnings- og udluftnings-systemer samt særskilte rum til børnenes tøj og mad. De sidste blev dog i 90'erne sparet væk og erstattet af skabe eller knager på gangene. Desuden gik man i højere grad over til at satse på udluftning af naturlig vej fremfor de dyre systemer.

De hyppige udluftninger af lokalerne skulle forhindre smitte i at blive overført gennem luften, ligesom børnenes ophold på legepladsen i næsten al slags vejr var tænkt som en præventiv foranstaltning overfor sygdom. At ikke alle børn havde tøj, der kunne modstå kulde og regn, og at et ophold på legepladsen derfor godt kunne have den modsatte effekt, blev først en accepteret tanke i slutningen af 1880'erne. Herefter begyndte man at overdække dele af skolegården.

Onani og arbejdsskader

Den skolehygiejniske bevægelse indeholdt som nævnt også et moralsk-opdragende aspekt, som det kunne være svært at sætte på videnskabelig formel – omend man forsøgte. Det bedste eksempel herpå er skolebordsdebatten, der i disse år fyldte mange spalter i medicinske og pædagogiske tidsskrifter. Ved hjælp af opmåling af borde, bænke og børnenes lemmer kunne man godtgøre, at det ældre inventar – bord med fritstående bænk med plads til fire elever – ikke var skabt til børn.

Man registrerede også de lidelser, der kom af de dårlige arbejdsstillinger som skæv ryg, nærsynethed og værst – men ikke mindst – overophobning af blod i underlivs- og kønsorganerne. Dette kunne dels foranledige fordøjelsesbesvær, eller hvis børnene sad og »kørte« på bænkerne i håb om at finde en bedre arbejdsstilling eller for at kradse sig, så kunne det resultere i piring af kønsorganerne med onani til følge. En enkelt forfatter kunne berette om, hvordan en hel drengeklasse var befængt med dette »Onde«.

For at modvirke disse forhold måtte man konstruere skoleborde, der på den ene side gav børnene mulighed for at indtage fysiske rigtige arbejdsstillinger, og på den anden side gjorde det muligt for eleven at rejse sig op ved tiltale uden larm og for læreren at føre tilsyn med elevens arbejde og »hele Person«.

Som den første københavnske skole blev skolen i Prinsesse Charlottesgade på Nørrebro i 1876 udstyret med arkitekttegnede tomandsborde i 3 forskellige højder plus et kathederskab med aflukkede skabe og skuffer hævet 12 cm over gulvet, hvilket gjorde det mu-

ligt for læreren at overskue hele klassen. Indtil slutningen af 90'erne blev dette inventar – med mindre forbedringer – anset for et slags standardudstyr. Herefter gik man gradvist over til enmandsborde, bl.a. fordi smittefare og snydemulighederne ansås for at være mindre.

Overvågning og kontrol

Den sundhedsmæssige korrekte op-

dragelse og skolegang fordrede ifølge datidens opfattelse en konstant overvågning og kontrol. Derfor blev der indrettet bolig til inspektøren, viceinspektøren og skolebetjenten på skolen. I 1890'erne kom dette forhold i modsætning til Borgerrepræsentationens krav om besparelser. Kritikerne mente, at disse lejligheder kunne bruges til klasseværelser og at man altid kunne få fat på inspektøren pr. telefon. På trods heraf holdt den ældre

Kapelvejens Skole også kaldet »Glaspalæet« omkring 1880. Til højre ses Assistentens Kirkegård. Selv på en vinterdag skulle der luftes ud i klasserne – Måske er vinduerne også blevet åbnet af hensyn til fotografen, da Kapelvejen Skole i samtiden blev opfattet som en møn-

sterskole i skolehygiejniske henseende. En almindelig klage var således, at vinduerne ikke kunne åbnes i mange skoler, og det kunne de, som vist på billedet, på Kapelvejen Skole. (Københavns Bymuseums billedsamling).

Matthæus kirken og Matthæusgade skole omkring midten af 1880'erne. De offentlige bygninger fyldte godt i nybyggerlandskabet. Bemærk glasset i re-

tiradernes tag og at skolegården var delt – som skolebygningen iøvrigt – i en drenge- og pigeafdeling. (Københavns Bymuseums billedsamling).

opfattelse stand indtil bygningen af Hans Tavsensgade skole i 1902.

Et eksempel blandt mange på denne ældre opfattelse er stadsarkitekt Fengers udtalelse fra 1890, da Borgerrepræsentationen havde foreslået at de planlagte funktionærboliger på Vibenshus Skole blev fjernet. Citatet vidner også om det »klima« man ønskede skulle herske på skolerne:

»Det maa dog have sin Betydning for Orden og Disciplin, at selv uden for Kontortiden Inspektøren eller Vi-

ceinspektrisen med et Øjeblikks Varsel kunne være tilstede personligt, at enhver støjende eller højroret Lyd i Skolen vanskelig kan undgaa at tiltrække sig den enes eller den Andens Opmærksomhed. Gjælder det i landbruget med Rette, at det er Herrens Øje, der gjør Studen fed, saa gjælder det vel ogsaa med Hensyn til Skolegjerningen, at Inspektørens stadige og opmærksomme Tilsyn med Lærere og Elever er af største Betydning ... at Han før nogen ved det, kan være, hvor

Han mindst ventes ...«

For at lette denne konstante overvågning og disciplinering af børnene placeredes inspektørkontoret centralt i bygningen med døre til begge sider – han havde som den eneste nemlig adgang til begge afdelinger. Endvidere blev lærerværelset og lærerindeværelset ofte lagt således, at man fra dørtærskelen kunne overskue klasserne på etagen, hvilket også blev lettet af vinduerne i klassesdøre.

For at lærerne fra bygningen kunne holde øje med de elever, der benyttede retiraderne, var disse indrettet med glas i taget.

Klasseværelserne var lagt symmetrisk omkring en trappeafsats for at forhindre uro på vej til og fra klasserne, ligesom midterkorridorerne og garderober udover at tjene til opbevaring af børnenes tøj og mad, også kunne benyttes til at stille klassen op to og to, når det ringede ned eller ud.

Uciviliserede børn

Det var som nævnt ikke omfattende pædagogiske diskussioner i egentlig forstand, der lå til grund for skolebygningernes udformning i København i slutningen af det 19. århundrede. De pædagogiske krav til almueskolen var begrænsede – selv for et mønsterskolevæsen, som det københavnske.

Hovedproblemet for autoriteterne på Rådhuset og i Borgerrepræsentationen bestod i at få etableret betingelserne for gennemførelsen af en elementær skolegang for alle børn. Det gjaldt om at fange den sværm af børn, der væltede ind over byen, i hensigtsmæssige »bikuber« og her bød skolehygiejnen sig til med erfaringer fra

Tyskland, hvor man i årene kort forinden havde stået overfor lignende problemer.

Skolehygiejnens succes hvilede på, at den lå i forlængelse af datidens kvantitative videnskabsideal, hvilket forlenede dens resultater og krav med en høj grad af legitimitet. Endvidere befordrede det ændrede barnesyn, som gradvist gennemsyrede samfundet i det 19. århundrede, udviklingen af skolehygiejnen. Denne definerede nemlig børnene som en særlig gruppe med egne problemer, skabt af deres liv som (skole)børn.

Det nye barneideal udvikledes først i det højere borgerskab og parallelt hermed var skolehygiejnens første interessefelt drengene i latinskolerne og pigerne i de højere pigeskoler.

Skolehygiejnens værdigrundlag var en sammenblanding af en positiv, human interesse i at hjælpe børnene i et samfund, hvor det sociale netværk og familiestruktur var i opbrud p.g.a. indvandrerne til byerne.

Heroverfor fandtes angsten eller frygten for børnene og deres natur. Barnet blev tillagt allehånde »slette Motiver«, som det så var læger, lærere og forældres opgave at afhjælpe. Denne angst var endnu mere udbredt, når talen faldt på arbejderklassens børn, hvis sociale og familiemæssige baggrund var totalt ukendt for langt de fleste »skolehygiejnere« og derfor pr. definition »uciviliseret«. Gennem skolen skulle civilisationens »resultater« i fysisk og psykisk forstand spredes til de lavere dele af den københavnske befolkning.

Denne holdning prægede ikke blot undervisningens indhold, men kom helt konkret til udtryk i skolebyggeriet i perioden.

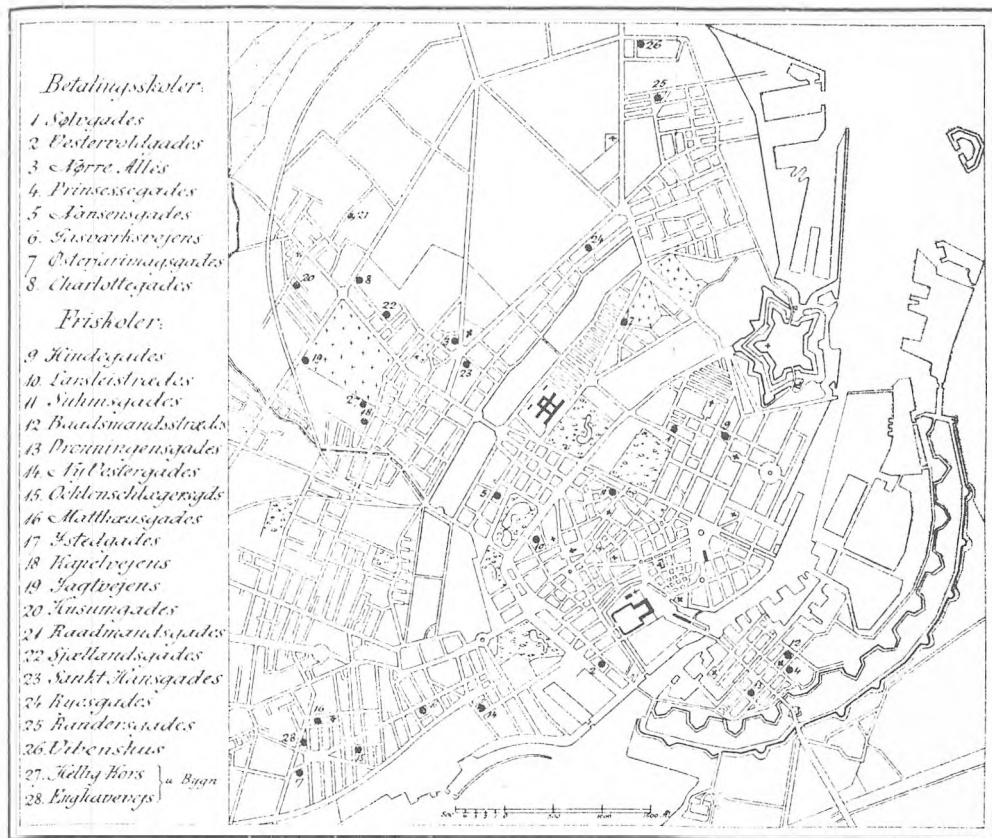

Kilder

Den københavnske skoledirektions arkiv og Magistratens 1. afd.'s arkiv (Stadsarkivet); Borgerrepræsentationens Forhandlinger; Årsberetningerne for det københavnske Skolevæsen; samtidig skolehygiejnisk litteratur.

Kort fra 1894 over skolernes placering i København. Man ser at antallet af fri-skoler, hvor børnene fik gratis undervisning og lærebøger var meget større

end antallet af betalingsskoler, hvor forældrene skulle betale 1,- kr. månedlig samt lærebøgerne. (Borgerrepræsentationens Forhandlinger, 55:1895).

27. Hellig Hørs

Til vælgermøde i Maribo

Stipendiat Jens Christensen er på Københavns Universitet igang med en større undersøgelse af landbrugets investering i industrien i forrige århundrede. Til det formål har han bl.a. gennemgået de såkaldte bondedagbøger, dagbøger skrevet af aktive landmænd. I det følgende bringes nogle optegnelser, gjort af Anders Christiansen i Tirsted på Lolland.

Jens Christensen.

Der har i de senere år været en voksende interesse for dagliglivets historie. Hvordan levede mennesker i deres dagligdag? Hvad lavede de? Hvem kom de sammen med? Hvad tænkte og troede de på? Hvad mente de om deres liv, om samfundet o.s.v.?

Denne interesse har bl.a. givet sig udslag i indsamling af kildemateriale, som kan belyse disse spørgsmål. For landbobefolkningens vedkommende har opmærksomheden været rettet mod dagbøger, regnskaber og andre optegnelser fra bønder og husmænd. De første resultater af dette arbejde har været udgivelse af 5 dagbøger og regnskaber, foretaget af Landbohistorisk Selskab, og Karen Schousboe's registrant »Bondedagbøger – kilder til dagliglivets historie« (1980).

Registranten anfører ca. 300 dagbøger m.v., spredt over hele landet, dækkende perioden ca. 1700 til ca. 1900. Den er dog ikke komplet. Der er dukket mange, hidtil ukendte, dagbøger

op, og det er da også tanken, at igangsætte en nyregistrering af materialet indenfor de næste år.

Bøgernes indhold

Materialet spænder vidt, både i omfang og indhold. I den ene ende har vi spredte, usystematiske, optegnelser om liv og død, udsæd og høstudbytte, vejr og vind o.s.v. Dette er mest udbredt i 1700-tallets optegnelser. I den anden ende har vi systematisk førte daglige optegnelser over arbejdet på gården: hvilket arbejde blev udført, hvem udførte det, vejret m.v. De led-sages ofte af sideløbende regnskaber over udsæd og høst, kreaturer, køb og salg m.m.

Disse optegnelser er typiske for 1800-tallet, særligt anden halvdel. Her er sjældent plads til andre typer optegnelser, f.eks. om politik, liv og død. Der er dog undtagelser, og en af disse er Anders Christiansen.

Anders Christiansen var Højre-mand, men formentlig ganske moderat. I hvert fald viser dagbogsoptegnelserne, at han var positivt stemt mod N.C. Frederiksen (1840-1915), der var professor i statsøkonomi, og som havde stiftet Mellempartiet. Dette parti indtog et mellemstandpunkt mellem Venstre og Højre, men opløstes i 1876. Herefter sluttede han sig til Venstre. N.C. Frederiksen, som dagbogsforfatteren også var stillet for, var valgt i Maribo mellem 1866 og 1877. (Det kongelige biblioteks billedsamling).

Anders Christiansen

Anders Christiansen (1819-82) var ikke en typisk bonde. Han købte 1845 en forfalden gård på 60 td.l. i V. Tirsted, Tirsted sogn., Fuglse herred. på Lolland. Ud over arbejdet med at bringe gården på fode, udviklede han

nye arbejdsmetoder og redskaber, som kom i brug rundt om på andre gårde. Ved siden af arbejdet på gården var han aktiv i *husflidsbevægelsen* og modtog bl.a. en bronzemedalje på Verdensudstillingen i Wien 1873. Desuden arbejdede han med forædling af frugttræer og -buske, og deltog, også her, i udstillinger og fik præmier. Endelig var han korrespondent for flere landboblade, bl.a. »Ugeskrift for Landmænd«, »Dansk Landbotidende« og »Husvennen«.

Der er bevaret 2 dagbøger, ført af Anders Christiansen, i Landbohøjskolens Bibliotek dækkende perioden januar 1872 til december 1875 og september 1876 til januar 1882.

Dagbøgerne indeholder daglige optegnelser om vejret og landbrugsarbejderne, men også om husflids- og frugtforædlingsarbejdet, gæster og besøg, deltagelse i møder og rejser m.m. Bl.a. er der en beretning om deltagelse i Landmandsforsamlingen i Nykøbing Falster 27/7-1/8 1872 og fra en Produktudstilling i København 1/10-8/10 1872. Endelig er der spredte kommentarer til politiske begivenheder i landet.

I det følgende bringes hans notater fra 5 folketingsvalg, som dels er et eksempel på dagbøgernes indhold, og dels giver et billede af de politiske ændringer i dagbøgernes periode, nærmere bestemt de ændringer der sker i det pågældende områdes repræsentation i Folketinget, således som Anders Christiansen opfatter dem.

Anders Christiansen omtaler med velvilje konsul J.P.A. Sturup (1820-96), der opnåede valg til folketinget i Sakskøbing 1879-81. Det var en lidt eventyragtigt skikkelse: han havde således været fabrikant i Nysted, guldgraver i Australien og apoteker i Venezuela, hvorfra han kom tilbage i 1877. (Det kongelige biblioteks billedsamling).

Uddrag af dagbogen 20/9-1872

Folketingsvalg i Maribo. R. Hokmand var kusk for A. Langelænder, L. Ørbo og mig, og var allerede fra morgentunden stærkt påvirket af sin »Livret«, hvorfor hans kørsel også var voldsom og vild. Fra Skjærringe til Maribo kørte han uden om 17 vogne.

Der var denne gang mødt en usædvanlig mængde vælgere, og de forskellige partier stod skarpt overfor hverandre. Af valgkandidater havde der meldt sig 4, nemlig Professor Fre-

Kilderne fortæller

deriksen, Skolelærer Andersen, Kjældernæs, Gæstgiver Jeppesen, Hvilsted og Examinatus juris O. Rk. Nielsen.

Hvis det kun galt om at råbe højt og slå om sig med usandfærdig kritik over andres virksomhed og flotte talemåder og tomme floskler, der bedst kan kildre øret på flertallet af vælgerne, da må rigtignok Andersen have nr. 1, thi hele hans valgtale var kun en giftig strøm indeholdende sandhedsfordrejende beskyldninger om Frederiksens virksomhed på Rigsdagen, som også forvanskninger af de samtaler han har haft med Frederiksen ved deres fælles vælgermøder, og først og fremmest om hans egen store indsigt og dygtighed, hvorved han vil kunne udrette

Hvem er hvem?

H. Andersen, lærer, »deggen«, opstillet for Venstre, ikke valgt.

Johan Jepsen, kroejer i Hvilsted, »Høkeren«, ikke valgt.

Ole Råhaug Nielsen (1819-1900), sagfører, ikke valgt.

Lars Larsen (1839-1927), gårdejer, kontrollør ved Folketeateret, bl.a. valgt i Maribo 1877-79. Stod en tid uden for grupperne, men tilsluttede sig senere den mådeholdne fløj i Venstre.

Chr. Pedersen (1833-1917), lærer, valgt i Sakskøbing for Venstre.

Rasmus Clausen (1835-1905), redaktør, valgt i Nykøbing F., medvirkede til Venstres samling.

J. Wederkinck-Madsen (1847-1920), dr. phil., translator, valgt i Maribo 1881-87 for Venstre.

store ting, nærmest til bedste for arbejderklassen, hvoraf han vidste her var en hel mængde til stede, for at lyk-saliggøre ham med deres stemmer.

Gæstgiverens råb var i samme ånd og fuldt så høje, men dog mere moderate. O. Rk. Nielsen havde grebet lejligheden til at fremstille sig som kandidat, ikke for at få nogen rettænkende mands stemme, men ene og alene for, lige overfor en så talrig forsamling at erholde den gunstigste lejlighed til at udgy al den løgn og gift og galde, som han i flere år har samlet på, nærmest lagt an på at skade Justitsråd Smith, der dog var besindig og fornuftig nok, til ikke at tage til genmæle mod et menneske, der ifølge sin vandel og opførsel bedre passede i en straffeanstalt end på en valgtribune.

Af de 6 mænd der havde brændemærket deres navne ved at være hans stillere, havde kun en eneste rød Demokrat mod til at være tilstede ved disses opråb.

Frederiksen var den næste kandidat, hvis tale hentydede til den alvorsgering, hvorfor vi var samlet, og man måtte beundre den ro og besindighed hvormed han gav en oversigt over Rigsdagens afsluttede, som tilstundende arbejder, især da man tillige må tage i betragtning, at han samtidig hermed måtte gendrive sine modkandidaters skumle og tildels usandfærdige beskyldninger.

Ved en sådan valghandling har man ret lejlighed til at gøre erfaringer, der ikke alle er lystelige at se til, eller få forstand af, endsigte til at befordre

C.F. Hage (1848-1930), som *Andersen* omtaler som »Leutnant Herge«, opnåede ikke valg på Lolland, men valgtes senere i København. Hage blev senere finansminister 1901-05 og var en overgang også trafikminister. Politisk var han lidt svingende: I begyndelsen tilsluttet Højre, 1895-1901 medlem af Venstrereformpartiet, derefter går han over til Hørup, en periode Det uafhængige Venstre og får tilknytning til det radikale parti.

(Det kongelige biblioteks billedsamling)

kærligheden til sine medmennesker. Ja, beklageligt og sørgeligt må det vel kaldes, når mænd, der vil gøre fordring på at være fornuftige, kan udtale dem således. At de, for at krænke en broder, eller nabo, har, trods deres indre overbevisning, stemt på den mindre dygtige, hvorved de vel tillige ville synes at vise et slags selvstændighed, men tænke kun lidet på, at de lægge

P.M. Lund (1831-1911), præst, opstillede for Højre bl.a. i Maribo. Anders Christiansen var stiller for pastor Lund, der blev valgt for Maribo til Rigsdagen mellem 1879 og 1881.

deres dumhed for dagen og pleje spire til had og uvenskab.

Resultatet var heldigvis, at Professor Frederiksen blev valgt med 561 stemmer, degnen 509, høkeren 15.

14/11-1873

Valg over hele landet til Folketinget, der af Kongen er opløst af den grund, at 53 medlemmer har nægtet at forhandle Finansloven.

Efter megen politisk bevægelse her i valgkredsen, stillede sig her i kredsens vor forrige repræsentant Professor Frederiksen og hans tidligere modkandidat Skolelærer Andersen fra Kjældernæs.

Jeg kørte for Lars Ørbo, H. Peder og Peder Christian Hansen.

Jeg var, ligesom tidligere, Frederiksens stiller. Aldrig har jeg set så mange mennesker ved nogen valghandling, og skønt partierne stod skarpere overfor hverandre end nogensinde, foregik dog valg handlingen med orden og rolighed, og udfaldet blev, efter min faste overbevisning, til held og bedste for fædrelandet og til ære for valgkredsen, idet Professor Frederiksen genvalgte til kredsens repræsentant med et antal af 1037 stemmer, degnen 781 st.

3/1-1879

En dag, der kommer til at stå antegnet i Danmarks årbøger. I slutningen af året opløstes Folketinget grundet på nægtelsen af hjælp til St. Krøitz efter negeropstanden i oktober f.å. En anden, og måske vigtigere grund til opløsningen, var den, at det i denne samling, som i de foregående, har vist sig, at Folketinget ikke vil arbejde sammen med regeringen og Landstinget, men desværre er det endnu ikke gået op for vælgerne, og allermindst for bønderne, at dets politik, der føres af Venstrepartiet, eller rettere dets ledere, fører ligefrem til bondestandens undergang, idet de lavere samfundslag, husmænd og socialister, er den talrigeste klasse og nærer fuld så megen misundelse, nag og had til bondestanden, som disse lægge for dagen, nære mod herremanden, præsten, embedsmanden og alle i samfundet højere stillede.

D. 27. febr. 1877 var her i valgkredsen et suppleringsvalg, da Professor Frederiksen tvungen, imod sin indre overbevisning, af ydre pekuniære forhold, at nedlægge sit mandat. Her stillede sig den gang en kandidat, opstillet af det »Forenede Venstre«, en bonde fra Frederiksborgeggen, som var en tidligere kasseret Rigsdagsmand, men som sådan havde et godt mundlæder og kunne på sine fingre, alle de tale-måder og floskler som lederne for partiet har lært sine menige. Desværre fandt de den gang, her i kredsens, en god jordbund og resultatet blev, at han, til skade og skændsel for valgkredsen, blev valgt med cirka 200 st. overvægt, imod den dygtige og fædrelandssindede Pastor Lund i Arninge.

Atter denne gang mødtes de to kontraster på valgtribunen i Maribo, og til held og hæder for kredsens valgtes Pastor Lund med cirka 200 st. overvægt.

»Venstre« – hvad er det?

1848: Bondevennerne

1865-68: Det nationale Venstre – Det folkelige Venstre

1870 : Det forenede Venstre

1878: Det moderate Venstre – Folketingets Venstre (Det radikale V.)

1879: »De udtrådte«

1884: Det danske Venstre – Folketingets Venstre (Europæerne)

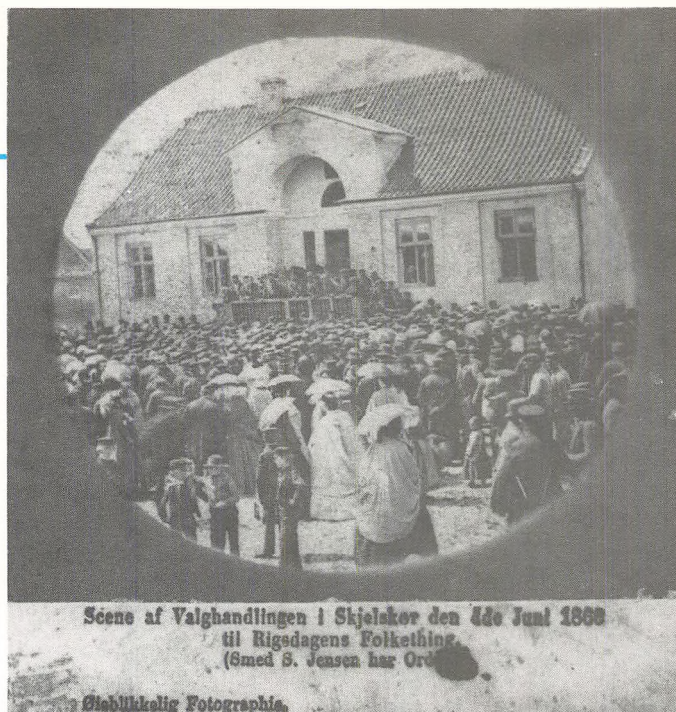
1886: Venstre

1887-90: Bergs gruppe Venstre – Det forhandlende Venstre

1894-95: Venstre-Reform-Partiet – Det forhandlende Venstre

Tegninger e.l. af vælgermøder kendes ikke fra Maribo i 1870'erne. Men hvordan det foregik, får man indtryk af fra det tidlige foto af en valghandling i Skelskør næsten samtidigt. (Det kongelige Biblioteks billedsamling).

Fuldt så glædeligt resultat opnåedes i 3. valgkreds i Sakskøbing, hvor en Konsul Styrup valgtes i stedet for den ondsksfuldeste og brutaleste socialist der kan findes, en Skolelærer Chr. Pedersen, Vester Ulslev Sogn. Hans opgave må nu indskrænke sig til at bringe sine elever den rette fædrelandskærlighed, men Gud bedre os, hvordan den bliver.

I Nykøbing faldt desværre den unge, særdeles dygtige og oplyste Leutnant Herge, for den radikale fordrukne Rasmus Clausen. Lollikkerne er gale, men Falstringerne ligefrem revolutionære.

Jeg og Jens, A. Langelænder og H. Peder var kørende til Maribo, hvor jeg ligesom forrige gang var Lunds stiller.

24/5-1881

Jeg var kørende med H. Rasmussen, Viet, til Maribo, for at være Pastor Lunds stiller ved valget til Folketinget.

Der var mødt en lang socialist fra København, som skrev sig for Dr. Pilosof, en titel som han beviselig havde købt sig i Amerika, højest uvidende, som han var, i politik og statsvidenskab, optrådte han dog med en mangeløs frækkhed og slog drabeligt om sig med de kendte floskler, som var ham indprentet af partiet, hvortil han hører, og som sørgeligt nok fandt genklang hos over sex hundrede mænd, som gør fordring på at være ved deres fulde fornuft.

Heldigvis blev resultatet dog, at Lund blev valgt, hvorimod det må beklages, at Consul Styrup i Sakskøbing faldt for en radikal Skolelærer Grøn,

og i Nykøbing den særdeles dygtige og begavede fædrelandsven Captain Gjødese for den radikale og fordrukne R. Clausen. I Nakskov sejrede J. Steffensen over den forløbne sjællandske bonde L. Larsen.

82 er genvalgte, 16 nyvalgte, desværre har det parti der vil landets vel, kun fået liden, eller måske slet ingen tilvækst.

26/7-1881

Valg til Folketinget. Jeg var kørende for Lucie, S. Blak, H. Rasmussen, H. Peder og A. Langelænder.

Jeg var, som sædvanlig, Pastor Lunds stiller, men denne gang fik valget et højest beklageligt udfald, idet den usle, forsultne socialist V. Madsen fra Kbh. sejrede over den brave og dygtige Pastor Lund med 136 stemmers overvægt.

Fra de dumme venstregale bønder her i byen og over hele valgkredsen afgaves reformedringer for alle husmænd som var bearbejdede i den retning. Her i kommunen afgaves 196 stemmer, 144 for V. Madsen og 52 for Lund.

Et større antal vælgere har næppe nogensinde været tilstede og stemningen var spændt og bitter, og fra Venstres side højroret, brutal og ondsksfuld (...).

I Nakskov faldt den brave J. Steffensen for en forskruet grundtvigiansk Skolelærer i Birket Nie og endelig (er) hele stiftet repræsenteret af radikale socialister.

Erik Petersen, fotograf

Hvad står tilbage efter avislæsningen? En overskrift. Og et billede. For det er overskriften og billedet der fanger interessen hos læseren for artikler, som oftest kun skimmes.

Pressefotografiet er blevet en væsentlig del af den informationsstrøm, der danner avislæsernes, d.v.s. det danske folks, billede af samtidshistoriske hændelser.

Siden Saxos Steen Ousager og Bent Blüdnikow har set på pressefotografier hos en af de ældste indenfor branchen: Erik Petersen

1914 Erik Petersen fødes i Skindergade
 1924 Bliver medhjælper på et billedbureau
 1928 Tager et vellykket billede af sig selv i H.C. Ørstedsparken
 1930 Bliver ansat på Politiken
 1931 Bliver fyret fra samme avis
 1939 Bliver fastansat på præcis samme avis

1942 Fotograferer på livet løs under besættelsen og tages bl.a. i forhør af tyskerne.
 1974 Fotoudstilling på Kunstindustrimuseet
 1978 Går på pension, men fortsætter fotoarbejdet for Politiken

Hvornår blev du fotograf?

Jeg har faktisk været fotograf fra helt lille af. Autodidakt altså. Som 10-årig blev jeg medhjælper for en vis Søkjær, der var ansat ved Nationaltidende. Han skaffede billeder til alle blade fra udlandet og opbyggede derved et billedbureau. Han behøvede en dreng til at hjælpe med at løbe rundt med disse fotografier til redaktionerne. Han spurgte min mor om det var i orden. Det var det, for min mor var enke med 4 børn. Vi boede i Skindergade og hun kom først hjem hen imod 19.00-20.00 om aftenen efter en dags slid. Så det var en mulighed for at skaffe ekstra til hjemmet.

Jeg var der 4 til 5 år. Hver dag tog jeg runden til aviserne, ofte med 200 billeder pr. gang. Derved lærte jeg avisfolkene at kende og fik et nært forhold til miljøet. Blandt dem jeg kan huske er folk som Borgbjerg, som var chefredaktør på Socialdemokraten og Cavling på Politiken.

Men jobbet gav mig både interesse for fotografier og mulighed for selv at prøve at fuske med fotografier.

Hvad skete der efter de år på billedbureauet?

Jo Søkjær solgte sit bureau til Berlingske Tidende og det blev efterhånden

INTERVIEW

til Nordisk Pressefoto. Jeg fulgte med og tog bl.a. fat på den tekniske side af billedfremstillingen. Jeg havde selv et Kodak bokskamera og tog en række billeder, men det var ikke derfor jeg var ansat på Berlingske Tidende. Det var jo i slutningen af 1920'erne og pressefotograferne arbejdede med stativ og magnesiumlamper. Billederne var på glasplader, og der var masser af teknisk arbejde med disse plader.

I dag er det jo ikke et spørgsmål om at få et teknisk godt billede, for med de moderne apparater kan man dårligt undgå det. Men det kunne man sandelig dengang.

Så skete der det, at en journalist fra Berlingske Tidende, som jeg havde arbejdet under, blev tilbudt et job på Politiken med at opbygge en billedafdeling. Det var begyndelsen på det, der blev til Politikens Pressefoto. Han spurgte om jeg ville med til Politiken. Det ville jeg gerne. Det var i 1930.

Fik du lov til at tage billeder der?

Næh ikke rigtig, for det viste sig at være et meget svært miljø at klare sig i. Der var et par meget kendte fotografer på redaktionen. Det var Damgaard og Tage Christensen. De havde været der i mange år og var meget dygtige. Jeg fik ganske vist taget et par billeder, men jeg var for ung. Simpelthen. Og så var jeg nok også for fræk. På et tidspunkt røg jeg ihvertfald ud fra bladet. Det hang sammen med, at jeg havde været noget frisk overfor nogle generaler, og de havde sladret til redaktøren.

Jeg forsøgte så i nogle år at klare mig

Billedet er fra Kongens Nytorv midt under krigen. Der skete egentlig ikke noget særligt. Det var en af de dage, hvor der ofte lød dagalarm og folk blev jaget i beskyttelsesrum. De var kravlet op for at se, om der var sket noget. Jeg stod og snakkede med en kollega. Han stod heldigvis med ryggen til og så ikke motivet. Jeg havde svært ved at skjule, at der foregik noget bagved ham. Det var jo dagens billede. Jeg fik ham lokket væk, sagde farvel og styrtede tilbage og tog billedet.» © Politikens Pressefoto.

»Afstanden var godt 100 meter. Han stod med ryggen til mig. Så skreg jeg til ham »Monty«. Så vendte han sig om. Så trykkede jeg. Politiken trykte det på forsiden næste dag. Jeg spurgte lidt drilsk en kollega samme dag: »Har du set det her billede?« Det eneste han sagde var: »Det der, det er skide uskarpt.« © Politikens Pressefoto.

free-lance hos forskellige bureauer. Men i 1939 kom jeg tilbage til Politiken. Man købte nemlig Idrætsbladet, som jeg skulle fotografere sportsbilleder til. Jeg slog hurtigt igennem og blev også snart benyttet på Politiken. Og så blev jeg på bladet lige siden.

Er det korrekt, at pressefotografer lever livet farligt?

Ikke hele tiden, men i perioder. F.eks. var tiden under krigen præget af mange spændende, men også ubehagelige oplevelser. Man vidste aldrig, hvornår man kunne blive angivet for at fotografere, og jeg er da også kommet til forhør hos tyskerne. Det var meget ubehageligt. Det var ude i Lyngby, hvor jeg skulle fotografere rådhuset, vistnok fordi noget af taget var ved at falde ned. Netop som jeg stod og fotograferede sprang 4 mand på mig og trak mig ind på en politistation. Jeg undskyldte mig selvfølgelig med, at jeg tog billeder til Politiken og efter nogen udsørgen lod de mig gå. Da jeg kom tilbage til redaktionen sagde jeg: »Det her billede af rådhuset skal altså på forsiden i morgen ellers bliver jeg hentet af tyskerne.« Og det gjorde det også.

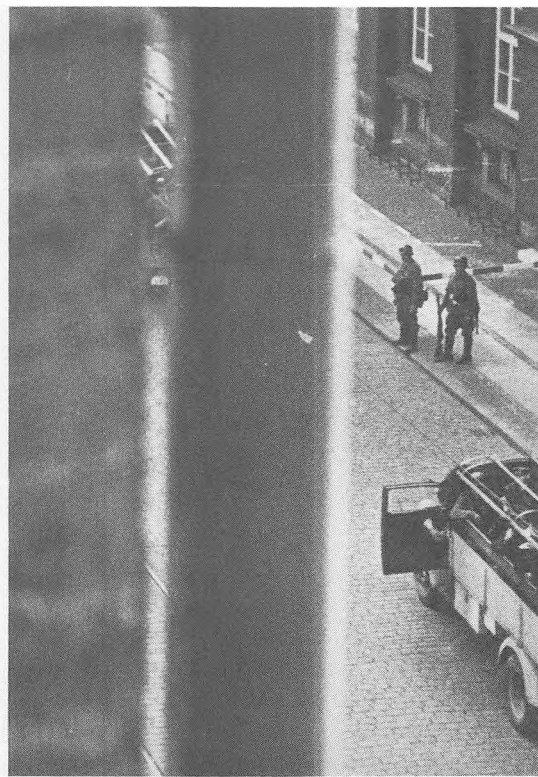
Under de forhold var det vel held, hvis billederne blev rigtig gode?

Selvfølgelig skulle der held til. Jeg kan huske en speciel dag fra besættelsen. Det var den dag de tog politiet. Jeg var i nærheden af Politigården. Der var maskinkanoner over det hele, og jeg vidste, at nu foregik der noget. Jeg tog et billede dernede, men det blev rystet.

»Jeg sendte billedet til en international udstilling i Haag og var på forhånd ret sikker på, at jeg ville vinde. Men de sagde det var svindel. Men ikke desto mindre brugte de det i deres årsskrift. Men den er god nok, det har Rigshospitalet bekræftet. Min kone havde lige lagt barnet til brystet, da telefonen ringede. Jeg tog den, men det var til hende. Da jeg vendte mig om stod mælkestrålen ud i en bue. Lynhurtigt beregnede jeg indstillingen og tog billedet.« © Politikens Pressefoto.

Da det danske politi blev taget af tyskerne 1943. © Politikens Pressefoto.

Så fór jeg op i en opgang og løb op på øverste etage og ind i et lokale, der viste sig at være et trykkeri. Ejeren stod derinde og han blev stiktosset. Han råbte at jeg skulle komme væk. Han havde et kongemærke i jakken, så jeg sagde: »De er da også den rette til at smide mig ud.« Men det hjalp ikke. Jeg måtte ud på gangen, hvor der var et vindue. Hvis man lænede sig halvvejs ud af vinduet og stak armen helt ud, så kunne man netop fotografere tyskerne og deres lastbil, hvor der sad danske politimænd. Der var ganske vist et nedløbsrør i vejen, men man kan ikke få alt. Jeg trykkede på må og få og fik mit billede.

Samme teknik brugte jeg forøvrigt, da Solsjenitsyn kom til København. Han var jo rejst ud af Rusland efter at have fået nobelprisen i litteratur. På et besøg i København skulle han se Rundetårn sammen med forfatteren Hans Jørgen Lembourn, der var formand for forfatterforeningen. Solsjenitsyn stod så helt deroppe på Rundetårn og holdt om tremmerne. Så tænkte jeg: »Han er jo lige sluppet ud af fængslet.« Så stillede jeg mig ved siden af, stillede afstanden på 1½ meter og trykkede to gange af. Og det lykkedes. De andre fotografer så det, og stak selvfølgelig deres kameraer ud på samme måde gennem gitteret, men da var Solsjenitsyn gået.

Gode ideer er selvfølgelig nødvendige, men man må vel også være hurtigt fremme?

Ja, man skal være en god chauffør og

kunne køre stærkt. F.eks. var jeg den første ude i lufthavnen, da den store flykatastrofe indtraf i København i 1948. Jeg var der samtidig med ambulancerne og så de brændende lig.

Er det ikke ubehageligt blot at være iagttager til den slags ting. Ville du have undladt at fotografere for at redde nogle af disse mennesker?

Det håber jeg, men jeg er endnu ikke blevet stillet overfor valget.

Har du forsøgt at vælge en bestemt genre?

Nej, jeg fotograferer alt. Al slags reportagearbejde. Men det er desværre sådan, at volden er blevet mere og mere fremtrædende i pressen. Også i billederne. Det er efter min mening forkert, for jeg tror ikke læserne ønsker det. Jeg så gerne en ændring af billeddækningen bort fra det voldelige.

Du har taget en hel del »politiske« billeder, hvor man ser politikere i forskellige situationer. Er det vanskeligt at tage disse politiske foto?

Det er et ubehageligt job, vil jeg sige. Der er aldrig nogen der aner noget, når de politiske kriser opstår. Politikerne farer ud og ind af døre og kan ikke udtale sig. Og så skal man bare vente. Ofte i timevis. Det er svært at skabe en dramatisk situation ud af det, som kan blive til et godt billede. Bare at tage et billede af en mand, der kommer ud af en dør efter et langt møde, det er som regel ikke dramatisk.

Pressefotografen skal jo lige have den

brøkdæl, der giver hele situationen i en nøddeskal. Efter man har ventet i timevis skal billedet i en brøkdæl kunne vise hele essensen af et langt hændelsesforløb.

Bliver der retoucheret på billeder for at fremkalde dette essentielle?

Ikke mere. I gamle dage havde vi en tegner på Politiken. Men det er slut nu.

Er pressefotografiet repræsentativt? Hvad hvis billedet f.eks. overdramatiserer?

Du har taget et billede af politimænd foran den amerikanske ambassade i slutningen af 1960'erne, hvor der ofte var ungdomsdemonstrationer der. Man ser et massivt opbud af betjente. Er det repræsentativt, eller giver det et indtryk af massiv magtbrug, som måske ikke var tilfældet?

Det har ihvertfald ikke været min intention at give det indtryk. Jeg har kendt nogle af de betjente og har stået på samme side og fået sten og flasker i hovedet. Jeg ved, hvordan betjentene følte. Jeg beundrede deres tålmodighed.

Så det var ikke derfor jeg tog billedet. Jeg tog det, fordi det var et godt motiv med humor i. Det er det jeg har prøvet at smugle ind i mange af mine billeder.

Men du har da ret. Ved at bringe den slags billeder er pressen med til at fremme en udvikling. Hvis pressen ikke havde bragt noget billede fra de demonstrationer var der næppe nogen, der nogensinde havde bemærket dem.

*»Jeg prøver at smugle lidt humor ind i mine billeder, det er forhåbentlig det der er mine billeders særkende.«
Demonstration foran den amerikanske ambassade i 1974.*

© Politikens Pressefoto.

Men nu når du spørger om det billede, så må jeg tilføje, at demonstrationer altid har været noget af det, som jeg mindst har syntes om at fotografere. For det har været meget få tilfælde, hvor jeg har haft mit hjerte på demonstranternes side. Jeg har identificeret mig med de stakkels betjente, der var sendt ud for at holde ro og orden.

Men de seneste års fotografier fra demonstrationer giver ofte indtryk af, at betjentene bruger meget umotiveret vold.

Ja, men det er helt forkert.

Er det fordi der er større salg i det andet, at man foretrækker dem?

Jo nok. Jeg kan huske en bestemt situation fra en demonstration ved den amerikanske ambassade. En demonstrant var blevet ramt af en af plakastængerne og lå blødende på jorden. En betjent var trådt til for at hjælpe ham inden ambulancen kom. Men da billedet kom i en avis viste det demonstranten og betjenten, med en billedtekst,

»Her ser man Ritt Bjerregård og Knud Heinesen lige efter hun måtte gå af som minister. Hun havde jo været på en tur til Paris, og det fik politiske følger. Det var en vanskelig situation at fange, for det gjaldt om at tage billedet i det øjeblik hun tog hånden op for at fjerne en tåre.«

© Politikens Pressefoto.

der fortalte, at betjenten havde slået ham ned. Men selvfølgelig er betjentene heller ikke nogle engle, men de bliver sandelig provokeret nogle gange.

Kan man sige noget om de kriterier, der ligger bag udvælgelsen af fotos?

Det er svært for nogle gange har redaktionen hundredevis af billeder at vælge mellem, som da dronning Margrethe blev gift. Og andre gange er der ganske få.

Når Ekstrabladet gang på gang vælger billeder af Arne Melchior, der viser ham sovende i Folketingssalen, så er kriteriet ret klart.

Ja, de kan ikke lide ham. Men heldigvis er alle blade jo ikke sådan. Men fotograferne er oftest forsvarsløse. Der sidder redaktionssekretærer og lay-outere der udvælger og klipper i vore billeder. Måske kommer fotografens intentioner slet ikke frem i det endelige resultat. Men det er jo arbejdsforholdene.

Historisk billedtema

Konfirmation

Kirkelig konfirmation af ungdommen indførtes i Danmark for 250 år siden i 1736 som en del af pietismen. Denne kirkelige handling kom til at markere overgangen fra barn til voksen i samfundet.

Denne del af konfirmationen kom til udtryk i den påklædning og det udstyr, de unge fik i anledning af konfirmationen.

Gysse i konfirmationsudstyret. Tegning af Fritz Jürgensen, omkring 1850, fra Gyssebogen.

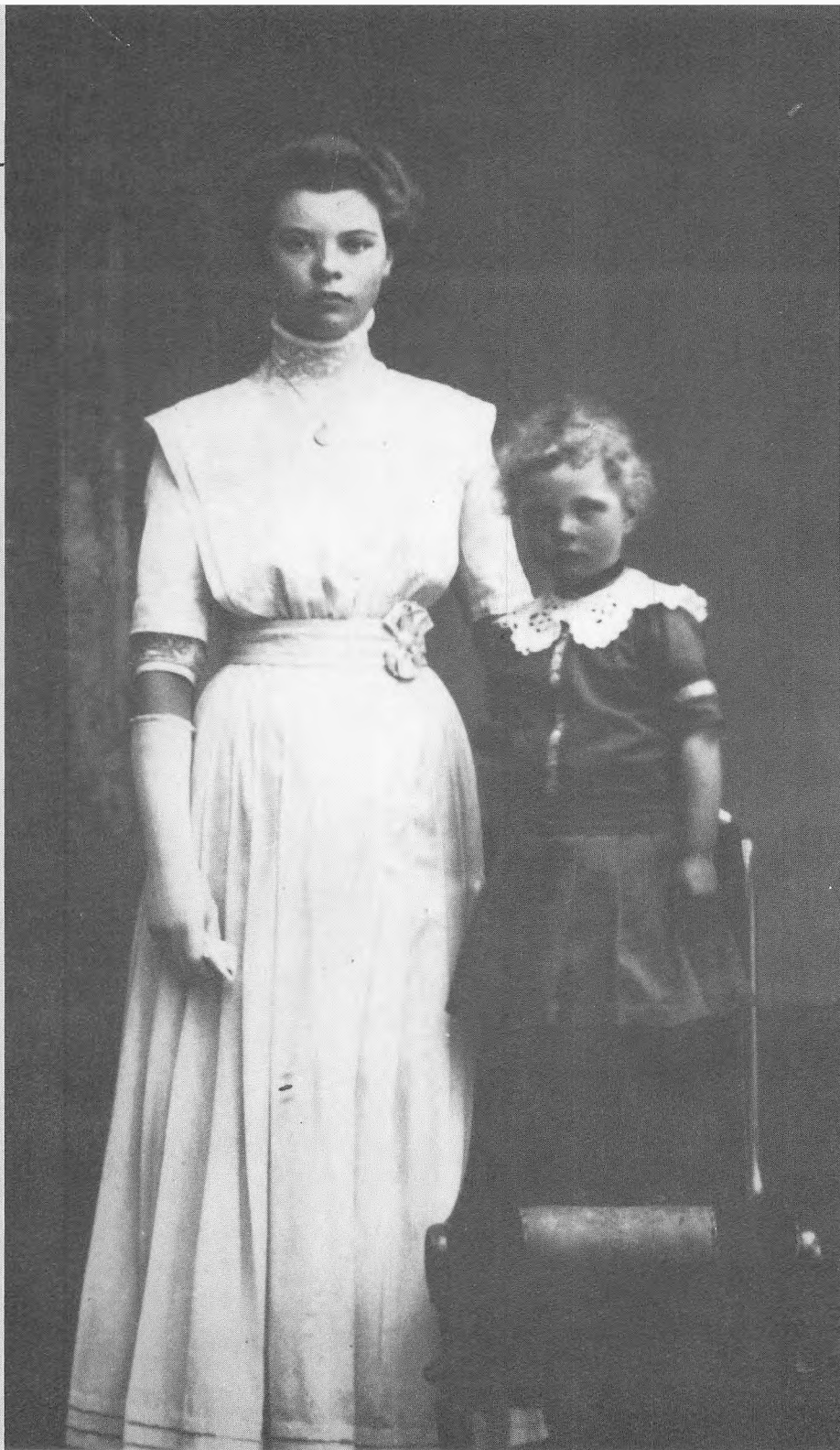
Med ungdomsbegrebets opståen og vækst i dette århundrede har konfirmationen mistet sit indhold som symbol på børnenes indtræden i voksenverdenen.

Den særlige ungdomskultur førte til, at den mode, der også kom til udtryk i konfirmationsudstyret, udviklede sig til andet end en kopi af »voksenmoden«.

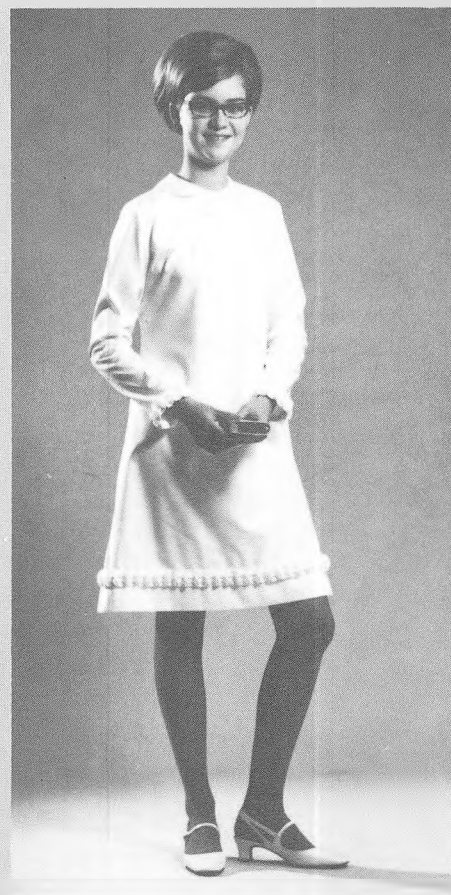

Tvillingepar, 1901. Hvidovre Lokalhistoriske Arkiv.

Overgangen fra sort til hvid konfirmationsdragt for pigerne kunne føre til tofarvet udstyr. Uden år. Hvidovre Lokalhistoriske Arkiv.

*Hvid konfirmand, 1912. Hvidovre
Lokalhistoriske Arkiv.*

1967. Foto i privateje.

Det kongelige møbelmagasin

Møbel-restaurator, Anton Jepsen, der med støtte fra Carlsberg-fondet har gennemført møbelhistoriske studier, fortæller i denne artikel om Det kongelige Meubel-Magasin – et eksempel på et succesfuldt statsinitiativ på håndværksområdet.

Da Det kongelige møbelmagasin blev anlagt i 1777 i København, var det på tærsklen til et stilskifte, ikke blot fra rokokoens krumme til klassicismens rette linjer, men også fra den franske til den engelske formverden. Det var arkitekten, stadsbygmester G. E. Rosenberg, der var initiativtager til denne

Anton Jepsen.

statsinstitution og han blev magasinets første leder.

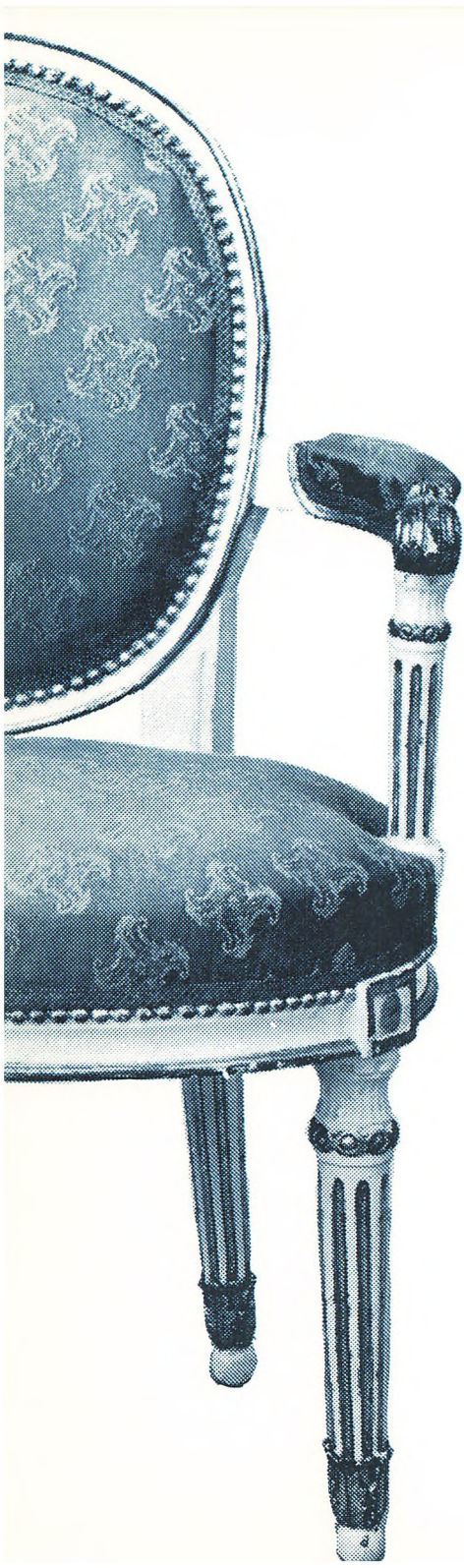
Magasinet skulle give fortegninger til møbler, have modelværksteder, materialelager og salgslokaler, altsammen for at fremme den danske møbelfremstilling, som endnu stod i skyggen af den udenlandske. Der var – ifølge Kommercekollegiet (administrationens handelsafdeling) – allerede på den tid møbelhåndværkere i byen, hvis arbejder kunne »stå ved siden af det udenlandske«, det skulle blot sættes i system – og flere skulle lære at arbejde efter de nyeste stilstrømninger.

Frentzels hårdug

I 1773 havde tøjmagermester Christopher Frentzel en ledig periode, som han anvendte til at fremstille prøver på forskellige stoffer, der på den tid var ganske nye i Danmark.

Der er en enkelt af Frentzels prøver, der, omend den aldrig blev sat i produktion, har interesse for dansk møbelhistorie. Det er et meget smukt stykke møbelstof, vævet af hestehår, den såkaldte hårdug. Mønsteret er smukt og enkelt og farven skinnende sort.

Armstol udført i 1770'erne eller 1780'erne tegnet af G. E. Rosenberg. Bemærk ligheden med stolen på tegningen af Ove Høegh Guldbergs sal i Prinsens Palæ. (Tove Clemmesen: Møbler København 1973).

Kommercekollegiet blev interesseret og undersøgte muligheden for at støtte en produktion, men resultatet var nedslående: »hårdug anvendes til stole af mahogni i engelsk maner, der ikke er meget brugelige her i landet.«

Da Frentzel nogle år senere sad som mester på »toyfabriken i Lyngbye«, begyndte Det kongelige møbelmagasin at importere hårdug fra England.

Kommercekollegiet havde arkiveret Frentzels prøve og på dette tidspunkt, i 1783, var tiden udløbet for tøjmagermesteren, imidlertid også for fabrikken i Lyngby – men Frentzel *kunne* have nået at oplære nogle af sine svende. Hårdug var blevet en eftertragtet artikel og samfundskonomiske overvejelser fik Det kongelige Landhusholdningsselskab til at gå ind i sagen.

I 1780 udskrev selskabet en »præmieæskning« med det formål at søge etableret en dansk produktion af hårdug, da stole med dette betræk »har fundet smag her i rigerne.«

Landhusholdningsselskabet gentog sin opfordring adskillige gange helt frem til 1801, men ingen reagerede.

Ret hurtigt samlede støvet sig på en bestemt gruppe møbler i salgsløkkerne hos Det kongelige Meubel-Magazin. Det var møbler, som var prægede af de sidste udløbere af rokokoens tradition, og møbler i den begyndende klassicisme – men prægede af den franske, og noget tungere, manér. De blev stående i mange år, lejlighedsvis

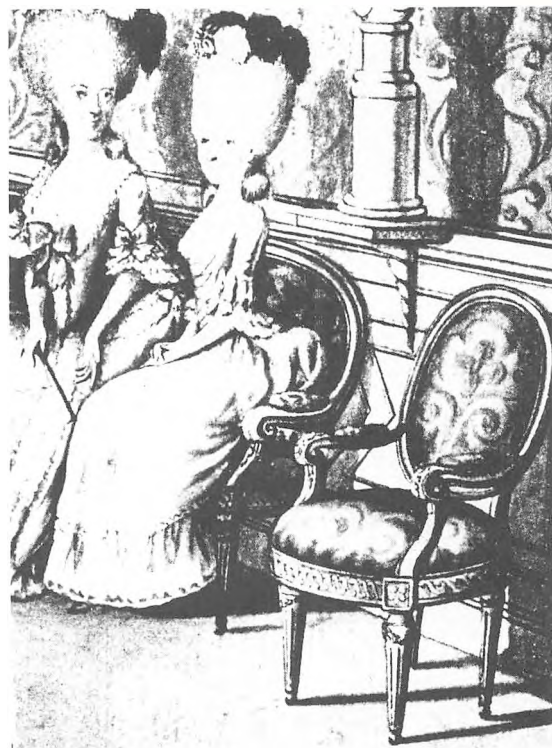
solgtes nogle af dem på auktioner – med tab.

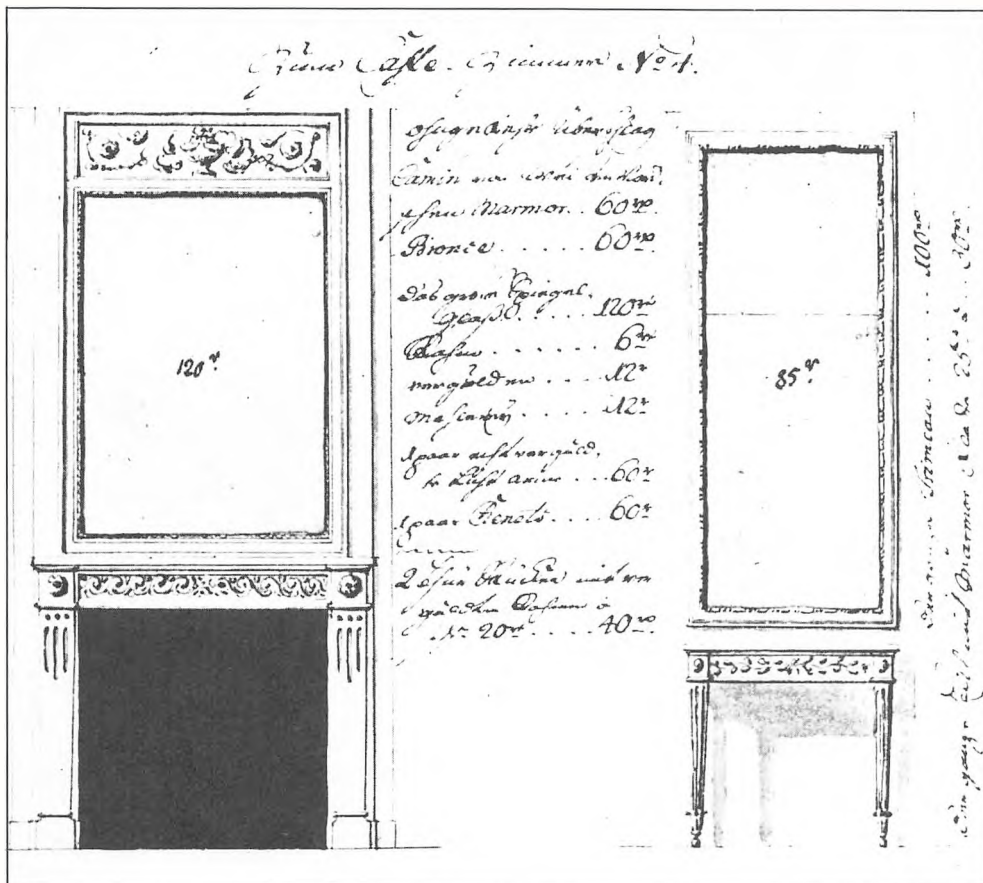
Engelske »toiletter«

Allerede i februar 1778, endnu knapt et år efter at møbelmagasinet var etableret, blev de første møbler i ren engelsk stil båret ind ad døren til

På dette billede fra ca. 1777 ses møbler meget lig den stil, som Rosenberg tegnede. Hvorvidt det er Rosenbergs møbler vides dog ikke. Tegningen er hentet fra statsminister Ove Høegh Guldbergs sal i Prinsens Palæ. I kanapeen sidde Ove Høegh Guldbergs kone og datter. Tegning af Wilhelm Haffner. (Tove Clemmesen: Møbler København 1973).

Arkitekt G. E. Rosenbergs tegning til et kaminspejl og kamin. Tegningen er fra 1778. Da Rosenberg i 1777 havde henvendt sig til kongen for at få kongelig velsignelse til sin plan om et møbelmagasin havde han lovet møbler: »der ikke alene i Bonitet og Smag kunde staae ved Siden af det Engelske og franske Arbeyde, men holde samme Priis.«
(Tove Clemmesen: Møbler København 1973).

salgslokalerne i Ny Vestergade. Det var fire »engelske toiletter«, små lette møbler, indrettede med mange små rum, med låg til at slå ud, med spejl og skriveplade.

De var næsten nøjagtig ens, disse fire møbler, så ens som de kunne være, når de var udført på fire forskellige københavnske værksteder, men efter samme model.

De tre bedst udførte blev solgt næsten straks, alle tre »til hoffet«. Det fjerde stod der endnu i 1780, hvor den engelske maner var ved at vinde »smag her i rigerne«.

En ganske særpræget historie knytter sig til disse fire »engelske« møbler. En novemberdag i 1777 blev Adresseavisen læst med blandede følelser af snedkermesterene i København.

De var forlængst orienterede om fordelene ved det nye møbelmagasin i Ny Vestergade, men de så ikke den nye indretning som fordelagtig – snarere som »en skår i deres næring«. De var næsten alle fulde af modvilje, da de i avisen så, at møbelmagasinets leder, arkitekt Rosenberg, havde indrykket et langt stykke under »Nyheder«.

Rosenberg fortalte her, at han »fra en patriot« var blevet tilsendt 100 rigsdaler med anmodning om at anvende beløbet som præmier »til de af byens snedkere, som inden to måneder (til Rosenbergs bedømmelse) indleverer de bedste stykker møbler efter forevist engelsk eller fransk model.«

Lokkemad

Den anonyme giver forventede, at de møbler, der måtte fremkomme på denne måde, ville blive indsatte på Det kongelige møbelmagasin, og foruden præmien indbringe den fulde værdi ved salg. Det var således hans håb at dette forsøg ville »tjene til nogen opmuntring« og – forudsat et lykkeligt udfald – ville andre håndværksfag få lignende tilbud.

Videre meddelte Rosenberg, at præmierne ville blive på 50, 30 og 20 rigsdaler og at modellen, hvorefter konkurrencens deltagere skulle udforme deres møbel, forevist hos ham. Han meddelte ikke adressen, det var ikke nødvendigt.

Efter »engelsk eller fransk model«, stod der i avisen. Da enkelte af byens snedkere i dagene derefter var omme i

Ny Vestergade for at kigge på modellen, viste det sig, at det – naturligvis – var en *engelsk* model.

Det med det franske var blot lokkedans. Nogle få snedkere gik hjem med tegninger og beskrivelse ...

Men flertallet følge sig ikke tiltrukket af dette initiativ.

Der kan ikke være tvivl om at de har anet, at patriotten, den anonyme giver, var Rosenberg selv. At formålet var at lokke dem indenfor i Det kongelige møbelmagasin.

Afsløringer

Det ville de ikke. Syv af dem skrev et indlæg i Adresseavisen godt en måned efter. De forsikrede »denne håndværkerens ven«, at der ikke skulle blive mangel på møbler i engelsk eller fransk model »når os bliver anvist, hvor arbejdet, som nu og da blev færdigt, både hastig og med fordel kunne afsættes.«

De ignorerede ganske Det kongelige møbelmagasin, og flertallet tænkte som de.

Men tre af deres kolleger var allerede langt fremme med hver sin engelske toilette. En fjerde var begyndt.

I 1780 afslørede Rosenberg overfor Kommercekollegiet, at det var ham, der stod bag »patriotten«, og de 100 rigsdaler kom af hans egen lomme. I øvrigt en fjerdedel af den årgage han oppebar som direktør for magasinet.

Tilfældigt kom Rosenberg »over et toilette, som var sendt herhid fra England og var meget vel forarbejdet. Dets smukke indretning og nette arbejde gav mig den ide, at udsætte en præmie for dem, som kunne forfærdige et stykke efter samme indretning og lige så godt forarbejdet.«

I det store og hele bedømte Rosenberg sit initiativ som en fiasko. Nogle få sluttede sig til magasinet, men flertallet stod endnu i de »vrangte tanker«, at magasinet var dem »skår i deres næring.«

En af de mange gode tanker, der lå bag oprettelsen af denne institution var, at man ville etablere »en gavnlige kappelyst« blandt møbelhåndværkerne, og til den ende indrettede man bl.a. et stempel »at påtrykke ethvert godkendt møbel«.

Nej til konkurrence

Men håndværkerne ville ikke kappes, ville ikke lade deres frembringelser censurere af magasinet og kun ganske få havde i det første årstid tilknytning til det.

De få, som sluttede sig til magasinet på grund af konkurrencen har nok været de fire, der som allerede nævnt foreviste og fik godkendt deres toiletter efter den foreviste model. Kun de tre blev afleveret inden fristens udløb og kunne således modtage en præmie, og det var disse tre møbler, som hoffet købte. Det fjerde afleveredes nogle dage efter og blev indsat på magasinet.

Desværre oplyste Rosenberg ikke, hvem der var ophavsmand til disse fire møbler.

Det kongelige møbelmagasin optog det meste af Rosenbergs ejendom i Ny Vestergade. Udover salgsløkalerne var der indrettet små modelværksteder til de forskellige fag, som tilsammen udgjorde møbelhåndværket.

Et af disse værksteder blev ledet af snedkermester Thileman, et andet blev for en kortere periode taget i brug af hjulmagermester Eckert. Det sidste kan forekomme ejendommeligt, men

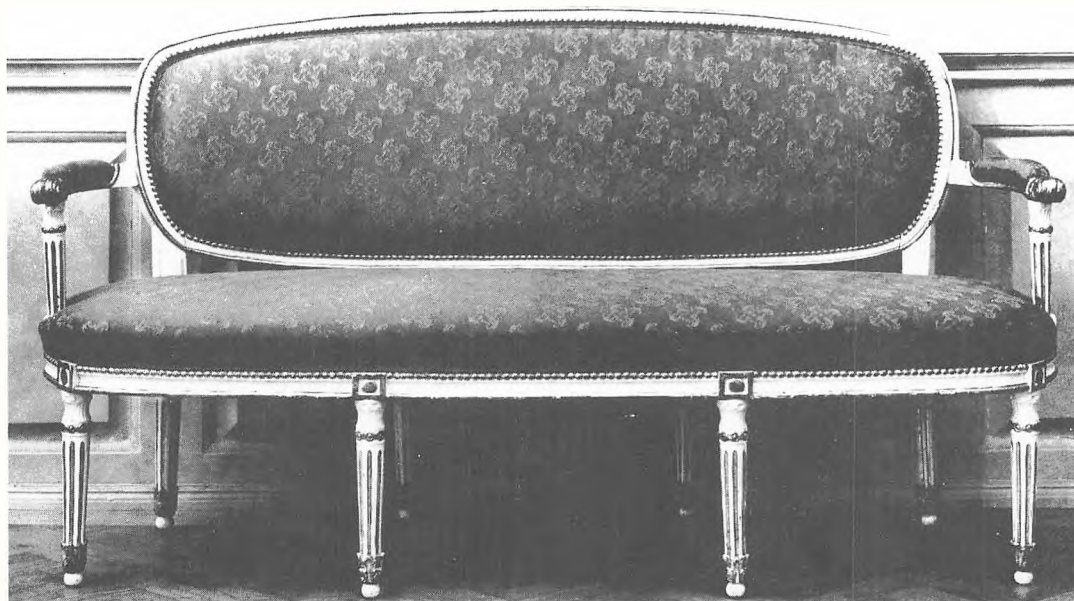

Denne kommode blev lavet i 1778 til prinsen af Bevern. Det skulle stå i prinsens sovekabinet på Fredensborg Slot. Et sovekabinet, der i øvrigt var indrettet af den berømte arkitekt Harsdorff. Kommoden er forsynet med Det kongelige Møbelmagasins laksegl.

(Tove Clemmesen: Møbler København 1973).

Rosenberg havde set, »hvorledes hjulmagerhåndværket her i staden ligger som i dvale, dels formedelst indførsel af fremmede arbejder, dels af mangel på fornøden ide, hvorfor det var at ønske, at dette slags arbejdere blev opmuntret til at bringe deres profession til større fuldkommenhed.« Med denne patriotiske bevæggrund satte Rosenberg sig for at gøre noget ved situationen.

Blandt Rosenbergs arbejder til Fredensborg Slot fra 1778 findes også denne kanapé fra audiensgemakket. (Tove Clemmesen: Møbler København 1973).

Rosenberg og hjulmageren

»Til den ende« antog Rosenberg den unge hjulmager Eckert og installerede ham i et af værkstederne. Rosenberg underviste, lavede tegninger, og snart havde Eckert forfærdigede adskillige kareter og deri fuldkommen nået »det engelske arbejde af dette slags.«

Efter Eckerts modeller i træ forfærdige »smeden Gamst her i byen« det til vognene nødvendige jernarbejde – også de såkaldte engelske fjedre. Det til vognene nødvendige billedskærerarbejde var Eckert også mester for at udføre og det var »altsammen af så fuldkommen bonitet og nethed«. Det vandt »alle kenderes bifald, hvorfor også adskillige herskaber forlanger hans arbejde.«

Vistnok var hjulmagernes laugsartikler blandt årsagerne til at dette eventyr fik ende. Kommercekollegiet besluttede at vognmagerarbejde ikke

hørte under møbelmagasinet. Tilbage var en firesædet engelsk karet og en kariol som måtte sælges på auktion, hvilket bibragte Rosenberg et tab på 153 rigsdaler.

Det var at føje spot til skade, at magasinets bestyrer kort efter kom til at sælge Rosenbergs private kaffekande, som havde en værdi af fire rigsdaler og en mark!

Pengene gik i magasinets kasse.

Salget af kaffekanden vidner om en hyggelig omgangstone mellem ledelse og medarbejdere. Rosenberg havde naturligvis været inde med kaffe til bestyreren. At salget *kunne* ske fra møbelmagasinet har sin forklaring deri, at sådanne genstande var blandt udvalget i butikken, sammen med gipsfigurer, lysestager, lampetter, forskellige former for skeer og knive mm. En dygtig knivsmed var f.eks. blandt de håndværkere, som arbejdede for magasinet. Desværre var hans produktion væsentlig større end afsætningen,

således at et større lager af knive oparbejdedes.

Et rustent overskudslager

Overskudslageret af knivene blev »oversendt til Vestindien«. Da den derværende guvernør pakkede dem ud, var de ødelagte af rust. Men der synes at være det særkende ved Det kongelige møbelmagasin, helt modsat flertallet af de mange »industrier og manufakturer«, som 1700-tallet blev vidne til, nemlig at det voksede sig støt og roligt frem til en betydende faktor inden for sit område.

Fejltagelserne var få og små, de røkkede ikke ved fundamentet, og magasinet ophørte ikke før det havde løst den planlagte opgave – og da stod det i sit fuldeste flor.

Samfundsøkonomiske betragtninger lå til grund for, at magasinet udover en kort periode, ikke forhandlede spejle, men kun spejlrammer. Man havde im-

porteret et parti spejlglas en enkelt gang, men Kommercekollegiet fandt hurtigt, at det var for kostbart og helt uden relation til hovedsigtet: at fremme det indenlandske håndværk.

Det var statens – kongens – penge, der anbragtes i magasinets materialesager, og det var derfor naturligt kun at satse på materialegrupper, som krævede forarbejdning. Til gengæld var tanken fremme om en indenlandsk produktion af spejlglas.

Trods modstand og uvilje fra mange af håndværkerne udgik der en forrygende mængde impulser og tiltag, mens Rosenberg var leder af Det kongelige møbelmagasin. Men hans tid varede kun kort. Allerede i løbet af 1781 følte han, at det var nødvendigt at trække sig tilbage af helbredsmæssige årsager og tanken melder sig: sled han sig op? Hans hovederhverv, stadsbygmesterembedet, har der også været lagt al den energi i, som var et særkende for ham.

Slidt op?

Et brev til Kunstakademiet fortæller det. Rosenberg var – efter at han var vendt tilbage til Danmark i 1771 efter nogle års studier i udlandet – blevet opfordret til at blive medlem af akademiet. Dertil krævedes, at man »gør et receptionsstykke«.

I 1777 fik Rosenberg tid til at skrive til akademiets leder arkitekt Harsdorff. »Mine forretninger har fra begyndelsen af hindret mig i at benytte mig af akademiets bevågenhed, jeg opgiver al håb om at vinde tid nok til et receptionsstykses forfærdigelse og altså om at optages ved akademiet ...«

Det var en ære at blive medlem, men Rosenbergs hu stod til arbejdet.

Hans efterfølger som leder af Det kongelige møbelmagasin var ikke arkitekt – til gengæld blev han æresmedlem af akademiet.

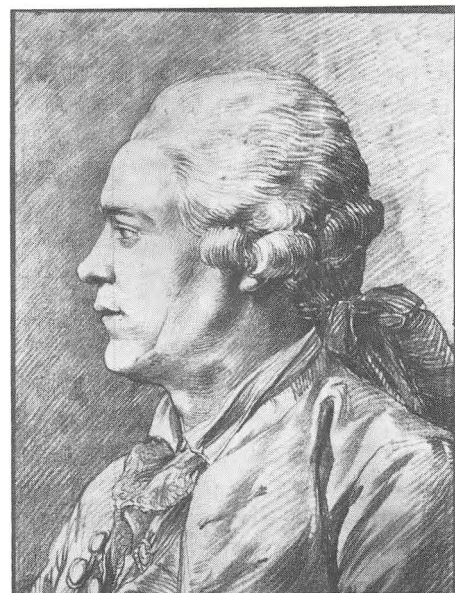
Hans skrivelse til akademiet i den anledning er ganske pragtfuld: »At Det kongelige akademi idelig arbejder på den gode smags og nyttige kundskabers udbredelse er mig ikke ubekendt, man at Det på en fortrinlig måde antog nidkær vilje for nyttig virksomhed, at Det opsøgte ukendte bestræbelser for at opmuntre dem, og at Det belønnede sådanne med Dets kyndige bifald, som næppe troede at blive lagt mærke til, dette var mig ubekendt ...«.

Ny leder

Efterfølgeren var etatsråd Carsten Anker. Og han var absolut ikke en mand »som næppe troede at blive lagt mærke til«. Til gengæld var han – som embedsmand og privatperson – lige så pragtfuld som den lille prøve på hans stil vidner om. Han overtog ikke blot direktionen af Det kongelige Møbelmagasin, han overtog også Rosenbergs aldrig svigtende ildhu for denne institution.

Han brugte som denne mængder af fritid på sagen, han satte som Rosenberg nogle af sine private rigsdaler ind, når Kommercekollegiet var for langsomt – kun var han lidt skrappere til at få dem refunderet, når han en sjælden gang fandt tid til at fremkomme med en opgørelse. Kort sagt: det var i høj grad Rosenbergs værk, Anker videreførte i de mere end tredive år, han ledte magasinet.

Et par år efter lederskiftet flyttede møbelmagasinet fra Rosenbergs gård i Ny Vestergade til Carsten Ankers

Stadsbygmester G.E. Rosenberg. Rødkridt tegning. Foto: Det kongelige Bibliotek.

gård på hjørnet af Kongens Nytorv og Vingårdsstrædet. Salgslokalerne indrettedes i en nyopført bygning imod Vingårdsstræde.

Huset »er på alle sider grundmur, tre etager høj og består af 6 fag til gaden og 8 til gården, derover hel vinkeltag med en kvist på 1 fag til gaden, med luge og udligger. I første etage er følgende indretning: en gennemgående forstue på et fag, hvori trappen til etagerne er anlagt, den øvrige del af etagen er til gaden på den halvde dybe af huset indrettet til møbelmagasin, overalt kalkede vægge, gips loft, tvende stk. 3 etages vindovne.«

Der var altså tale om et imponerende hus, der viste, at møbelmagasinet klarede sig godt.

Etatsråd Carsten T. Anker. Foto: Det kongelige Bibliotek.

Pragtmøbler

Orienteringen mod engelsk formsprog blev ikke mindre efter Carsten Ankers overtagelse af magasinet. Han fortalte i tale og skrift begejstret om englændernes håndværk og fabriksdrift, når han havde besøgt landet og ved selvsyn konstateret om det.

De kalkede vægge i de nye lokaler dannede baggrund for mange dejlige københavnermøbler i de kommende år, og stilen begyndte at få sit danske særpræg indimellem de mere direkte efterligninger af engelsk og – vel også – fransk møbelkunst.

Der var pragtmøbler som forgyldte konsolborde med marmorplader, der var møbler i fuld mahogni med ægte forgyldt gørtlerarbejde, der var chatol-ler, kommoder, spille-, bakke- og skri-

veborde, og man henvendte sig ikke alene til de velhavende. Møblerne var i mange træsorter, helt ned til de billigste: fyrretræsmøblerne. Stolene kunne være med flettede rørsæder eller med sort skind, men der var flest med hårdug allerede i 1784.

Hårdugen bredte sig også til annoncerne: Stole med hestehår og to rader søm, fortalte stolemager Harp henimod 1800. Men da var allerede tre danske snedkere vendt hjem fra London, hvor de havde arbejdet i en år-række.

Brødrene Brøtterup

De to første var brødrene Jens og Simon Brøtterup, og i 1797 vendte Peter Ring tilbage til Danmark efter hele 28 år i London, hvor han havde været snedkermester. Ring etablerede sit eget møbelmagasin og fandt anledning til at fortælle, at »Brødrene Brøtterup« havde været ansat hos ham i London.

De tre hjemvendte satte deres præg på den danske møbelstil. Simon var vendt hjem allerede i 1778, og han forfærdigede et skrivebord, som han anmodede akademiet om at godkende »som et sædvanligt mesterstykke«. Han opnåede dog først borgerskab i 1782. Jens kom til i 1784 og foreviste en kommode i samme anledning: den var »efter den engelske arbejdsmåde, der i finhed og akkuratess er stegen i en højere grad end her til lands.«

Carsten Anker gav Simon Brøtterup den mest uforbeholdne anbefaling og skaffede ham et lån gennem Kommercekollegiet, at han »kan købe hus, redskaber og værktøj, betale træmaterialer, antage savskærere og forøge sine værksteder.«

Selv om Simon vægrede sig med

hensyn til en nærmere tilknytning til møbelmagasinet, var en sådan forudsætningen for at opnå lånet – og Anker havde store planer med den hjemvendte snedker og stolemager, der netop var den mand der kunne indfri »det håb, at kunne forfærdige møbler for Ost- og Vestindien.... Men denne habile mand bor nu på et loft, og har kun lejlighed til en høvlebænk.«

Inspiration fra udlandet

Simon Brøtterup fik sit lån og beviste, at han kunne have drevet det lige så vidt, som hans bror Jens, der blev et af de helt store navne, hvis ry har holdt sig til i dag. Men Simon blev totalt slået ud af sygdom, en lyskebrok gjorde ham ganske langsomt uarbejdsdygtig, inden han nåede at afbetale hele sit lån. At han endte i armod kan dog ikke alene tilskrives sygdommen, han var dygtig, ærlig og tillidsvækende – det er Carsten Ankers ord – men han må have manglet de lederegenskaber, der kunne have fortsat virksomheden uden hans personlige medvirken ved høvlebænkene.

De to brøders tidligere principal fra årene i London havde åbnet sit private møbelmagasin på Østergade. »All sorts of fashionable furniture in the true english taste are to be had ready made of the finest mahogani ...« fortalte Peter Ring i avisen – men bragte dog samtidig en dansk oversættelse!

Som Rosenberg måtte også Anker konstatere den modvilje håndværkerne lagde for dagen overfor Det kongelige møbelmagasin. Fortsat kunne man opleve at »kun meget gode stykker« forsynedes med magasinets stempel. Snedkerne kunne ikke lide det og der-

for er møbler med magasinets laksegl så uhyre sjældne i dag.

Men modviljen tog af – blev til velvilje og Carsten Anker endte med at anvende megen tid på håndværkerne, som hele tiden kom og ville have råd og vejledning ...

Nye lokaler

I 1797 solgte Anker sin ejendom på Kongens Nytorv og magasinet flyttede til nye lokaler. Fra 1798 blev det på hjørnet af Ny Amagertorv (Højbro-plads) og Læderstræde, men – nærmest af en fejltagelse – fandtes det forinden i nogle måneder på Østergade, i gehejmeråd Rabens gård.

I årene efter 1800 begyndte tilslutningen til Det kongelige møbelmagasin at blive bemærkelsesværdig. Håndværkerne havde set værdien i en sådan institution og over et halvt hundrede navne kunne – alene blandt snedkerne – noteres at have gjort brug deraf. Det blev en af dem, der i sin ejendom kom til at rumme magasinet i dets sidste to leveår.

Snedkermester J. Pengel på Østergade ejede tillige ejendommen Nørregade 35 ved siden af Petri kirke. Hertil flyttede magasinet i 1813 og her nedlagdes Det kongelige møbelmagasin i 1815 i statens regi. Dets mangeårige inspektør, Frederik Køppen tog magasinet med sig til sin egen bopæl i Bredgade og fik – for mange års god og tro tjeneste – kongens ord for at han måtte videreføre navnet.

I Køppens opgørelse i den anledning findes nævnt et skilt – værdien var sat til 5 rigsdaler, men skiltet var også forholdsvis nyt. Måske Køppen har købt det og sat det op over døren til sit private møbelmagasin, mens fire-

ogtredive navngivne snedkermestre med fryd kunne konstatere, at Det kongelige møbelmagasin alligevel – på en måde – fortsatte.

Kilder:

Kommercekollegiet, Kunstakademiets arkiv, (Rigsarkivet); Erhvervshistorisk årbog 1968; Vurdering af 18.12.1783, Østre Kvarter No. 1. (Stadsarkivet); Adresseavisen no. 183 og 207, 17. nov. og 30. dec. 1777.

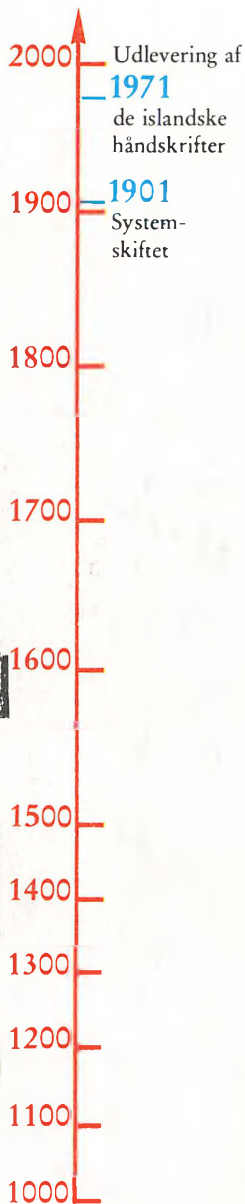
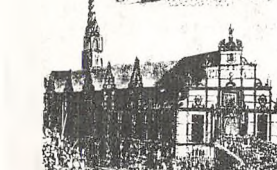
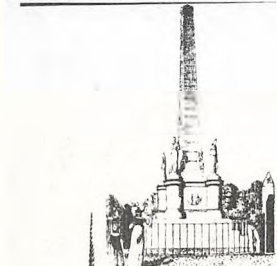

Konrad Bluncks maleri fra hjørnet af Gothersgade og Landemærket var på auktion i London i 1883. Få har tænkt på, at stolen på husgavlen fortæller, at her havde stolemagermester C. Grenander værksted og bolig på første sal. Stolemager Grenander var tilknyttet Det kongelige møbelmagasin i dets sidste år.

Jubilæer

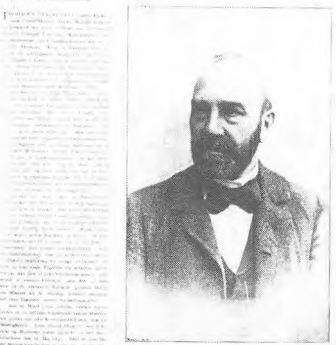
1901 systemskiftet

Systemskiftet 1901 var kulminationen på en forfatningskamp, som begyndte i 1870'erne. En af de centrale personer i denne kamp var J. Estrup, godsejer og højremand.

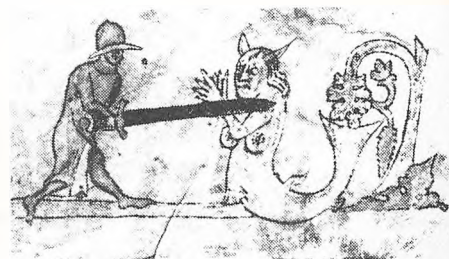
Estrup gik af i 1894, men der skulle altså gå endnu 7 år, inden parlamentariseringen slog igennem. Det skete, da professor J.H. Deuntzer, som ikke hørte til blandt politikerne, af kongen blev anmodet om at danne regering. Deuntzer tilkaldte venstremanden J.C. Christensen, og 24. juli 1901 var venstregeringen en realitet. Regeringens sammensætning var således i overensstemmelse med Folketingets flertal.

No. 48. København den 11. Juli 1901.

Således blev den nye regering budt velkommen af *Illustreret Tidende* 28. juli 1901.

Flatøbogen var en af de omstridte islandske håndskrifter.

1971 Udlevering af de islandske håndskrifter

I 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet foregik der en grundig indsamling af middelalderlige pergamentbøger og andre håndskrifter på Island. Indsamlingen skete på dansk foranledning, og det kostbare materiale blev oversendt i efteråret 1946 til Danmark. Island var på denne tid en del af det danske rige. Det nu selvstændige Island krævede håndskrifterne tilbage.

Der fulgte nu 25 år, hvor Danmark på næsten alle tænkelige måder forsøgte at sidde dette krav overhørigt. Efter at det danske retsvæsen i indtil flere omgange havde udtalt sig om det lovlige i at lave en lov om udlevering, var der i 1971 ingen vej udenom: 19. april blev de første håndskrifter fjernet fra Den arnamagnæanske samling i Danmark og sejlet til Island, hvor de fik en heltemodtagelse.